

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų
programa, IV kursas

Birutė Navakaitė

**MOKYTOJŲ PASIRENGIMAS ATPAŽINTI RAŠYMO IR SKAITYMO
SUTRIKIMUS BEI TEIKIAMOS PAGALBOS BŪDAI**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
doc. dr. Rita Melienė*

2015

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojamas mokytojų pasirengimas atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei mokiniams, turintiems tokių sutrikimų, teikiamos pagalbos būdai. Išsikelti probleminiai klausimai, kaip mokytojai yra pasirengę atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus? Kokius pagalbos būdus taiko, atpažinę skaitymo ir rašymo sutrikimus?

Tyrimo dalyvavo 96 Panevėžio miesto bendrojo lavinimo mokyklų pradinių klasių mokytojos.

Remiantis moksline literatūra ir teisiniais dokumentais, atskleista skaitymo ir rašymo sutrikimų samprata, sutrikimų nustatymas, galimi teikiamos pagalbos būdai. Anketinės apklausos metodu tirta, mokytojų teorinės žinios, jų gebėjimų kompetencija, sugebėjimas atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei teikiama pagalba veiksmingam darbui su mokiniais, turinčiais skaitymo ir rašymo sutrikimų.

Tyrimu nustatyta, kad mokytojos žino, kas yra skaitymo ir rašymo sutrikimai bei geba atskirti ir atpažinti šiuos sutrikimus, įvardydamos jiems būdingus bruožus. Išaiškėjo, kad pedagogės yra tik iš dalies pasirengusios taikyti reikiamus mokymo metodus, nes susiduria su specifiniais, skaitymo ir rašymo sutrikimo sunkumais. Taip pat bendradarbiauja bendrojo lavinimo mokykloje esančiais specialistais ir visada sulaukia pagalbos. Pastebėta, kad kartais trūksta tam tikrų kompensacinių ugdymo procese taikomų mokymo priemonių.

Birutė Navakaitė

**TEACHERS' READINESS TO RECOGNIZE WRITING AND READING DISORDERS
AND THE WAYS OF PROVIDING HELP**

For Bachelor Theses

Summary

In this bachelor thesis the teachers' readiness to recognize writing and reading disorders and the ways of providing help is analyzed. The problematic issues of how teachers are prepared to recognize reading and writing disorders and what aid means are applied when reading and writing disorders are detected were brought up.

The research involved 96 primary school teachers of Panevėžys city secondary schools.

According to the scientific literature and legal documents the conception of reading and writing disorders was disclosed, identification of disorders and possible forms of assistance provided. Teachers' theoretical knowledge, the competence of their skills recognizing reading and writing disorders and what kind of help is provided to the effective work with students with reading and writing problems was studied by the questionnaire survey method.

By the research it was found out that teachers know what are reading and writing disorders and are able to distinguish and recognize these problems naming their specific characteristics. It turned out that teachers are only partially prepared to apply the necessary training methods and face specific difficulties of reading and writing disorders. They also collaborate with colleagues and always receive help from the professionals from their secondary schools. However, there is the lack of certain compensatory training means, which are applied to educational process.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka	2
Summary	3
Įvadas	5
1 skyrius. SKAITYMO IR RAŠYMO SUTRIKIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1. Skaitymo ir rašymo procesų samprata	8
1.2. Skaitymo sutrikimų samprata	8
1.3. Rašymo sutrikimų samprata.....	10
1.4. Skaitymo ir rašymo sutrikimų nustatymas.....	11
1.5. Pagalba mokiniui, turinčiam skaitymo ir rašymo sutrikimų.....	15
2 skyrius. MOKYTOJŲ PASIRENGIMAS ATPAŽINTI SKAITYMO IR RAŠYMO SUTRIKIMUS BEI TEIKIAMOS PAGALBOS BŪDAI	20
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	20
2.2. Respondentai.....	20
2.3. Pradinių klasių mokytojų teorinių žinių tyrimo rezultatai	23
2.4. Pradinių klasių mokytojų gebėjimų kompetencijos tyrimo rezultatai	26
2.5. Pradinių klasių mokytojų teikiamos pagalbos būdų tyrimo rezultatai.....	29
Išvados	33
Literatūra	34
Priedai	36

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Šiandieninės mokyklos pasižymi didele mokinių įvairove bei skirtingais mokinių ugdymosi poreikiais, todėl ugdymo procesas turi būti lankstus, o ugdymo turinys lengvai prieinamas ir suprantamas. Kalbant apie mokinius, turinčius rašymo ir skaitymo sutrikimų, didelę reikšmę sudaro mokytojų pasirengimas atpažinti įvairius mokinių mokymosi sutrikimus bei tinkamos pagalbos teikimas. Pasak Galkienės (2005), mokykloje specifiniai mokymosi sutrikimai dažniausiai reiškiasi skaitymo, rašymo, matematinių gebėjimų raidos trūkumais, impresyvosios ir ekspresyvosios kalbos skurdumu. Remiantis kitų autorių, Tomėnienės ir Grikienės (2001) nuomone, orientacija į vaiką kaip asmenybę, svarbi dirbant su visais mokiniais, bet ypač tai aktualu dirbant su vaikais, turinčiais mokymosi sunkumų, sutrikimų, negalių. Su žemesniųjų klasių vaikais greičiau randamas kontaktas, jie priima teikiamą pagalbą, o vyresniems padėti įveikti sunkumus darosi vis sudėtingiau. Todėl šiems mokiniams būtina intensyvi pagalba, kuri leistų susiformuoti mokymuisi būtinus gebėjimus. Laiku pastebėtas ir atpažintas sutrikimas, tikslingos švietimo pagalbos teikimas yra vienas iš būdų, padedančių išvengti tolimesnių neigiamų pasekmių mokymo(si) procese.

Bendrosiose programose (2008) nurodoma, kad lietuvių kalbos, kaip mokomojo dalyko, svarbiausias tikslas – padėti vaikui įgyti komunikavimo ir kultūrinės kompetencijos pradmenis. Šios kompetencijos įgyjamos per tris veiklos sritis: 1) klausymą ir kalbėjimą; 2) skaitymą ir literatūros pažinimą ir 3) rašymą. Pasak Ambrukaičio (2006), skaitydamas, kalbėdamas, klausydamas ir rašydamas, vaikas mokosi stebėti, analizuoti, vertinti gimtąją kalbą, kuri mokykloje tampa jam pažinimo objektu. Kaip teigia Pobrein (2006), remdamasi bendrąja lietuvių kalbos mokymo programa, pradinėse klasėse turėtų būti įvaldyta skaitymo ir rašymo technika bei sąmoningo skaitymo ir rašymo įgūdžiai, nes būtent skaitymas ir rašymas yra viena iš vaiko bendravimo, pasaulio pažinimo ir saviraiškos priemonių. Mokymosi sutrikimai neturėtų būti kliūtis tikslingam ir visapusiškam gimtosios kalbos pažinimui. Visa tai lemia tinkamas pedagogų pasirengimas, sugebėjimas atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus jau pradinėse klasėse. Tai ir yra pagrindas vaikų tolimesnei lietuvių kalbos plėtotei.

Marcelionienė (2012) teigia, kad lietuvių kalba, kaip mokomasis dalykas, pradinėse klasėse apima dvi plačias sritis: vaiko kalbos ugdymą ir literatūrinį lavinimą. Be to, kiekviena ši sritis turi ne vieną sudedamąją dalį. Ypač daugialypis kalbos ugdymas, nes vaikui reikia išmokti skaityti, rašyti, tobulinti savo sakytinę kalbą, reikšti mintis ir jausmus rašytine kalba, susipažinti su kalbos sandara. Dėl to labai svarbu pedagogams gebėti mokinių specifinius mokymosi sutrikimus, šiuo atveju rašymo ir skaitymo, atpažinti būtent žemesnėse klasėse, nes vėliau mokymosi spragos tik gilės. Pradinėje mokymosi stadijoje įgyti lietuvių kalbos pagrindai

užtikrina sėkmingą mokymąsi aukštesnėse klasėse. Štai kodėl svarbu kuo anksčiau gebėti nustatyti rašymo ir skaitymo sutrikimus bei suteikti tinkamą pagalbą.

Anot Ozolaitės (2000), pedagogui nepakanka išmanyti savo dalyką, neužtenka tik perduoti žinias. Jo pareiga – tinkamai ugdyti moksleivį. Kita vertus, tai reikštų, kad atpažinus mokinio rašymo ir skaitymo sutrikimus pedagogui svarbu gebėti kompensuoti mokinio silpnybes, pritaikyti alternatyvius ugdymo(si) metodus. Minėtos autorės nuomone, pedagogui svarbu gebėti ne tik keisti, bet ir keistis, t.y. tobulėti pačiam, bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis, specialistais bei gilinti savo turimas žinias. Tai padėtų dar geriau pasirengti sutrikimų atpažinimui. Todėl iškyla probleminiai klausimai: *kaip mokytojai yra pasirengę atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei kokius pagalbos būdus taiko, atpažinę skaitymo ir rašymo sutrikimus?*

Tyrimo objektas – mokytojų pasirengimas atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus ir teikiamos pagalbos būdai.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokytojų pasirengimo atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimų ypatumus bei teikiamos pagalbos būdus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis moksline literatūra ir teisiniais dokumentais išanalizuoti skaitymo ir rašymo sutrikimų sampratą, jų priežastis.
2. Atskleisti mokytojų žinias apie skaitymo ir rašymo sutrikimus.
3. Išryškinti mokytojų gebėjimus, ugdant mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų.
4. Atskleisti mokytojų teikiamos pagalbos būdus, mokiniams turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų.

Tyrimo metodai: teorinė mokslinių šaltinių analizė, teisinių dokumentų analizė, anketinė apklausa, tyrimo rezultatų analizė.

Respondentai: 96 pradinių klasių mokytojos, tyrimas atliktas Panevėžio miesto bendrojo lavinimo mokyklose, tyrimas truko vieną mėnesį.

Esminės sąvokos:

Skaitymas – sudėtingas psichofiziologinis procesas, kuriame dalyvauja kalbinės motorikos, kalbinės klausos ir regėjimo analizatoriai (Ambrukaitis, 2005).

Rašymas – grafinių ženklų (raidžių, skaitmenų, gaidų) vaizdavimas popieriuje ar kitur, kuriame dalyvauja klausos, tarties, regos, motorikos analizatoriai (Ambrukaitis, 2006).

Specifiniai mokymosi sutrikimai – heterogeniška grupė sutrikimų, kurie pasireiškia mažesniais skaitymo, rašymo ar matematikos mokymosi pasiekimais nei tikėtina pagal intelektinius gebėjimus bei vaiko amžių atitinkantį ugdymą (LR švietimo ir mokslo ministro 2011-07-13 įsakymas Nr.

V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas 1 priedas”).

Skaitymo sutrikimai – gebėjimo skaityti sutrikimas, kurį lemia specifinė galvos smegenų žievės zonų, atsakingų už skaitymą, disfunkcija (Galkienė, 2005).

Rašymo sutrikimai – neurologinis rašymo sutrikimas, dėl kurio asmuo patiria sunkumų formuodamas raidžių geometriją arba rašydamas apibrėžtoje plokštumoje (Giedrienė, 2011).

Bakalauro darbo struktūra. Šis bakalauro darbas sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (32 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 1 lentelė, 15 paveikslų. Prieduose pateikiama anketa pedagogams. Darbo apimtis – 35 puslapiai.

1 skyrius. SKAITYMO IR RAŠYMO SUTRIKIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Skaitymo ir rašymo procesų samprata

Ambrukaičio (2005) teigimu, skaitymas gali būti apibūdinamas kaip sudėtingas psichofiziologinis procesas, kuriame dalyvauja kalbinės motorikos, kalbinės klausos ir regėjimo analizatoriai. Žodžių grafinis vaizdas veikia akį, sukeltą dirginimą priima regėjimo organas, jaudinimas įcentriniais nervais perduodamas į galvos smegenų sensorines ląsteles, čia impulsas „atpažįstamas“, analizuojamas, šie perduoda informaciją motoriniam centrui, kuris išcentriniais nervais signalus siunčia kalbos padargams – žodis ištariamas (perskaitomas). Taigi skaitymas yra nelengvas, o gana sunkus ir sudėtingas bei daug apimantis procesas.

Rašymas suprantamas kaip grafinių ženklų (raidžių, skaitmenų, gaidų) vaizdavimas popieriuje ar kitur. Raštas – kalbą žyminčių ženklų sistema, būtent tai, kas parašyta. Nors rašymo įgūdžiai formuojasi vėliau nei skaitymo, rašymas – sudėtinga kalbinė veikla, dar sudėtingesnė negu skaitymas. Rašymo procese dalyvauja klausos, tarties, regos, motorikos analizatoriai. Vaikui, pradedančiam mokytis rašyti, rašymas yra išsivęs kompleksas įvairių psichofizinių operacijų, kurios pradžioje atliekamos kaip savarankiškos, atskiros užduotys: žodžių skirstymas skiemenimis ir garsais, garsų sekos nustatymas, raidės parinkimas garsui, raidės rašymas ir t.t. (Ambrukaitis, 2006). Taigi rašymo procesas yra dar sudėtingesnis nei skaitymo procesas. Todėl išmokti rašyti ir skaityti nėra lengva. Anot Zambacevičienės (2006), pradėdamas lankyti mokyklą, vaikas turi gerai suprasti kasdieninę kalbą, taisyklingai tarti garsus ir sudarinėti frazes. Gerai išlavėjusi žodinė kalba yra svarbiausia sėkmingo rašomosios kalbos išmokimo sąlyga. Pradinuko šnekamoji kalba labai skiriasi nuo suaugusiojo kalbos. Mokymas skaityti ir rašyti veikia vaiko kalbos struktūrą. Prie išorinės kalbos vartojimo prisideda ir vidinė kalba. Pradiniame rašymo mokymo etape žodžio tarimas rašant leidžia vaikui patikslinti žodžio garsų sudėtį, raidžių ir skaitmenų tvarką žodyje. Kai vaikas prastai ir su klaidomis rašo, žodžių tarimas padeda jam išmokti teisingai rašyti. Sutvirtėjus rašymo įgūdžiams (trečioje ir ketvirtoje klasėje), rašymą kontroliuoja vidinė artikuliacija. Galima daryti išvadą, kad tiek skaitymo, tiek rašymo procesai yra sudėtingi. Todėl labai svarbu pradiniame mokymo etape stebėti mokinių ugdymo procesą, atkreipti dėmesį į patiriamus sunkumus, gebėti juos tinkamai įvertinti bei ieškoti pagalbos būdų.

1.2. Skaitymo sutrikimų samprata

Europoje vykstant svarbiems švietimo politikos pokyčiams, keičiantis požiūriui į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymą, Lietuvoje taip pat išškilo būtinybė keisti specialiojo ugdymo sampratą atsižvelgiant į inkluzinio ugdymo idėjas. Specialistai seniai kėlė

klausimą dėl sutrikimų klasifikacijos ir dabarties sąlygų neatitikimo, pasenusios terminijos. Naujuose teisės aktuose buvo pakeistos kai kurios sąvokos, terminai. *Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų klasifikacijoje (2002)* naudojamas terminas specifiniai pažinimo procesų sutrikimai, disleksijos, disgrafijos pasikeitė į specifiniai mokymosi (skaitymo, rašymo, matematikos) sutrikimai sąvoką, kuri patvirtinta *specialiųjų ugdymosi poreikių klasifikacijoje (2011)* (Kielaitė, 2013). Specifiniai mokymosi sutrikimai – heterogeniška grupė sutrikimų, kurie pasireiškia mažesniais skaitymo, rašymo ar matematikos mokymosi pasiekimais nei tikėtina pagal intelektinius gebėjimus bei vaiko amžių atitinkantį ugdymą. Sutrikimams būdinga, kai dėl atskirų pažinimo procesų neišlavėjimo ar sutrikimo mokymosi pasiekimai neatitinka bendrųjų pasiekimų ir kompetencijų, tačiau jų priežastis nėra intelekto, sensoriniai sutrikimai ir netinkamas ugdymas ar sociokultūrinės sąlygos¹. O pasak Giedrienės (2011), užsienio šalyse disleksijos terminas vartojamas esant abiem skaitymo ir rašymo sutrikimams. Todėl darbe vartojamos tiek disleksijos, disgrafijos, tiek skaitymo, rašymo sutrikimų sąvokos.

„Disleksija – gebėjimo skaityti sutrikimas, kurį lemia specifinė galvos smegenų žievės zonų, atsakingų už skaitymą, disfunkcija“ (Galkienė, 2005, p.11). Anot Giedrienės (2011), disleksija – negebėjimas sklandžiai skaityti, disgrafija – rašymo sutrikimas. Taigi disgrafijos ir disleksijos yra rašymo ir skaitymo sutrikimai, dažniausiai pasireiškiantys kartu. Dvi to paties psichinio reiškinių pusės. Gerėjant skaitymo įgūdžiams visada gerėja ir taisyklingo rašymo įgūdžiai. Tas pats vaikas paprastai turi ir rašymo, ir skaitymo sutrikimų. Pukinskaitė (2006) cituoja Bonnelle, Van Hout, Plaza, kurie pabrėžia, jog disleksijos terminas vartojamas dviem skirtingomis reikšmėmis: pirmoji, *įgyta disleksija* arba *aleksija*, tai gebėjimo skaityti ir suprasti skaitomus žodžius sutrikimas, kuris atsiranda pažeidus galvos smegenų pusrutulių žievės centrus. O pasak kito cituojamo autoriaus Amoroso, antroji *vystymosi disleksija*, kitaip vadinama *konstitucine, įgimta ar vaikų disleksija*. Ši disleksija pasireiškia vaikams ir išryškėja jų vystymosi metu.

Disleksija, dar kitaip žinoma kaip mokymosi sutrikimas, yra būklė, galinti turėti įtakos įvairiems gebėjimams ir dažnai sukelti sunkumus tobulinant raštingumą. Su tuo susijusios problemos yra nenuoseklumas, neorganizuotumas, neišlavėjusi smulkioji motorika. Disleksija dažnai yra paveldima, o jos sunkumo laipsnis tarp asmenų gali skirtis. Nustatyta, kad disleksija paveikia 10-20% žmonių, nepriklausomai nuo jų intelekto. Kaip teigia autorius, disleksija dažniau paveikia berniukus nei mergaites. Teorija, kad tam turi įtakos genetiniai dalykai, neseniai buvo pagrįsta. Disleksijos paveldimumas priklauso nuo chromosomų ir genetinių

---

¹ LR švietimo ir mokslo ministro 2011-07-13 įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas I priedas”.

elementų (O'regan, 2007). Remiantis autoriais East, Evans (2008), yra išvelgiamos ir stipriosios vaikų, turinčių disleksiją, savybės. Atliktais tyrimais buvo nustatytas sąrašas savybių, kurios daugeliui disleksiją turinčių mokinių yra būdingesnės nei šio sutrikimo neturintiems. Jos apima ir tam tikrą kūrybiškumą, kuris reiškiasi dailės, dramos, muzikos ar architektūros srityse. Kai kurie asmenys daug pasiekia individualiose sporto šakose, tokiose kaip plaukimas, o nemaža dalis garsėja savo kūrybinio mąstymo gebėjimais.

Reid (2007) pastebi, kad yra įvairių apibrėžimų, kurie šiuo metu naudojami disleksijai apibūdinti. Dauguma apibrėžimų apima šiuos aspektus: neurologines ir genetines disleksijos priežastis; fonologinių, vizualinių ir girdimųjų procesų sunkumai; sunkumus susijusius su atmintimi, laiko valdymu, apdorojimo greičiu, organizavimu, seka ir planavimu; mokymosi ir specifinius mokymo metodus.

Galkienė (2005) teigia, kad pagrindinis skaitymo sutrikimas, kuris lemia mokymosi sutrikimus, yra disleksija, tačiau ne visi blogai skaitantys mokiniai turi disleksiją. Statistiniai duomenys rodo, kad šis sutrikimas nustatomas 1-3 proc. mokinių, kurie patiria didesnių sunkumų mokydami skaityti. Skaitymo sutrikimų priežastis gali būti sensoriniai (regos, klausos), fiziniai arba intelekto sutrikimai. Visais atvejais skaitymo sunkumų pobūdis yra panašus – jis reiškiasi vieno ar kelių skaitymo komponentų nevisavertiškumu.

Vaikų disleksijos požymiai yra gerai žinomi ir plačiai aprašyti literatūroje, tačiau retai profesionalai laikosi vieningos nuomonės vienu ar kitu disleksijos klausimu. Vaiko su disleksija skaitymui būdinga tai, kad jis skaito lėtai, ilgai dvejoja prieš perskaitydamas žodį ar skiemenį, skaito nesklaidžiai su pertrūkais, skienuodamas, su daugybe klaidų, kurias bando ištaisyti skaitydamas dar kartą. Skaitymo tonas – monotoniškas, nepaisoma kablelių, dėl to neteisingai sudėliojami kirčiai. Skaitydamas vaikas greitai pavargsta, skaitomo teksto supratimas yra menkas, o kartais ir visiškai nieko nesuprantama (Pukinskaitė, 2006).

1.3. Rašymo sutrikimų samprata

Pasak Giedrienės (2011), rašomosios kalbos sutrikimai skirstomi į rašymo ir skaitymo sutrikimus. Pirmieji įvardijami dviem terminais: agrafija (visiškas negebėjimas rašyti) ir disgrafija (dalinis rašymo sutrikimas). Kaip teigia East, Evans (2008), disgrafija yra lotynų kalbos žodis, *dis* reiškia „sunkumus (dėl)...“, *graphia* – „rašymo procesą“. Tiksliau, disgrafija yra neurologinių procesų, lemiančių gebėjimą lengvai rašyti raides, žodžius ar skaičius, sutrikimas. Ji paveikia žmones skirtingai – nedaug arba vidutiniškai. Disgrafija gali pasireikšti skyrium, bet daug dažniau ji eina greta kitų mokymosi sunkumų, sukeliančių sutrikimų, tokių kaip disleksija, afazija, diskalkulija ir dėmesio sutrikimas. Giedrienės (2011) teigimu, *disgrafija* – neurologinis rašymo sutrikimas, dėl kurio asmuo patiria sunkumų formuodamas raidžių

geometriją arba rašydamas apibrėžtoje plokštumoje. Pagal Lietuvoje nusistovėjusią tradiciją disgrafijoms priskiriami visi rašymo sutrikimai, ne tik erdvinio motorinio pobūdžio, bet susiję ir su kitais pažintinių procesų ir veiklos sutrikimais. Jakimavičienė (2000) rašymo sutrikimus įvardija, kaip vieną iš labiausiai paplitusių mokymosi sutrikimų. *Disgrafija* – rašomosios kalbos sutrikimas, kurio viena iš pagrindinių priežasčių – nepakankamas sakinės kalbos išsivystymas, apimantis fonetiką, leksiką, semantiką ir kalbos gramatinę sandarą.

Giedrienė (2011), remdamasi autoriais, tyrinėjusiais rašymo sutrikimus (Garšvienė, 1976, Giedrienė, 1995, Ivoškuvienė 1980, Jakimavičienė, 1990), skiria tokių tipų disleksijas ir disgrafijas:

- 1) akustines (dėl girdimojo suvokimo trūkumų);
- 2) dėl nesusiformavusių garsinės analizės ir sintezės įgūdžių;
- 3) artikuliacines – akustines (dėl girdimojo suvokimo ir kalbinės motorikos sutrikimų – blogo garsų tarimo ir suvokimo);
- 4) leksines – gramatines (dėl lingvistinių sutrikimų);
- 5) dėl savireguliacijos ir dėmesio sutrikimų;
- 6) dėl tarpensorinių ir sensorinių – motorinių ryšių sutrikimų.

Unčiūrys (2001) tvirtina, kad dažniausia yra akustinė disgrafija, kai dėl neišlavėjusios foneminės klausos vaikai, nors ir turi normalią fizinę klausą, nesugeba pagal skambėjimą arba tarimą skirti panašius garsus ir dėl to supainioja tuos garsus žyminčias raides. Neturėdami pakankamų garsinės analizės įgūdžių, vaikai, turintys rašymo sutrikimų, neįstengia nustatyti garsų kiekio ir nuoseklumo žodyje, dėl to daro įvairių fonetinės rašybos klaidų. Giedrienė (2011) taip pat pastebi, kad lietuviams vaikams dėl labai ryškaus fonetinio lietuvių kalbos rašybos pobūdžio dažniausiai disleksijas ir disgrafijas sukelia girdimojo suvokimo stoka ir žemas bendrųjų verbalinių sugebėjimų lygis. Skaitymas ir rašymas – labai daug sričių apimantis psichinės veiklos procesas, kuriame dalyvauja įvairios funkcinės sistemos: akustinė (kalbos suvokimas), girdimoji nuosekloji (garsų sekų ir žodžių sekų įsiminimo), trumpalaikė ir ilgalaikė atmintis, perceptiniai motoriniai procesai (pirštų judesiai rašant ir realus motorinis aktas užrašant raidę), regimasis suvokimas, regimoji, nuosekloji trumpalaikė ir ilgalaikė atmintis, garsų sintezė skaitant ir patikrinant, ar taisyklingai pavyko parašyti.

1.4. Skaitymo ir rašymo sutrikimų nustatymas

Thompson (2010) teigia, kad mokinys su disleksija gali turėti fonologinių, vizualinių procesų, trumpalaikės atminties ir informacijos apdorojimo greičio sunkumų. Išskiria pagrindinius vaikų, turinčių disleksiją, bruožus. *Skaitymas*:

- Negali išmokti skaityti iš viso, arba išmoksta labai vėlai;
- Mintyse skaito gerai, bet skaitydamas garsiai daro daug klaidų;
- Gali skaityti puikiai, bet nesuprasti teksto prasmės;
- Turi skaityti iš naujo, nes praleidinėja teksto eilutes;
- Nemėgsta skaityti ir bando išvengti to – skaitymo pradžia būna gera, bet vėliau blogėja;
- Pakeičia skiemenis ar žodžius;
- Praleidžia, neteisingai perskaito ar pakeičia žodžius.

Rašymas ranka:

- Raštas gali būti neįskaitomas;
- Raidžių jungimo sunkumai, būdingi tarpai, raidžių formos iškraipymai;
- Rašymo procesas labai įtemptas ir varginantis ir kt.

Tarimas paraidžiui:

- Žodžių tarimas paraidžiui taip, kaip jie skamba;
- Neįprastas tarimas, tariant nesuprantamus žodžius;
- Raidžių pakartojimai, praleidimai, sukeitimai vietomis ir kt.

Rašinys:

- Rašymas neorganizuotas, o rašytojas pasimetęs procese;
- Sunku pradėti rašyti;
- Painiojami sakiniai;
- Praleidžiami trumpi žodžiai arba vartojami neteisingai;
- Dažni braukymai;
- Rašytojas nepastebi klaidų ir kt.

Skyryba:

- Dažniausiai nenaudoja skyrybos ženklų, o jeigu ir naudoja, tai jie nesuprantami;
- Dažnai nepadedą skyrybos ženklų netgi tuo atveju, jeigu buvo pasakyta.

East, Evans (2008) išskiria tik disgrafijai būdingus specifinius simptomus:

- nelankstūs pirštai, todėl negrabiai laiko rašiklį/pieštuką;
- neįprasta riešo, kūno ir popieriaus lapo padėtis rašant;
- painioja didžiąsias ir mažąsias raides;
- painioja spausdintines ir rašytines raides;
- netaisyklinga raidžių forma ir netolygus pasvirimas;
- netaisyklingi raidžių dydžiai ir forma;
- neužbaigia raidžių;
- netvarkingai rašo raides;

- nesilaiko linijų ir paraščių;
- netinkamai išdėsto popieriaus lape;
- lėtai kopijuoja ir rašo savarankiškai;
- raštas dažniausiai neįskaitomas, daug trynimų ir taisymų;
- rašydamas remiasi regėjimu – stebi savo rankos judesiu;
- lėtai vykdo žodinius nurodymus, susijusius su sekos nustatymu ar planavimu.

Autorės East, Evans (2008) taip pat įvardija bendruosius sunkumus, kurie būdingi asmenims, turintiems disleksiją: lėtesnis informacijos apdorojimo greitis; prasta trumpalaikė atmintis; sutrikęs sekos suvokimas; darbo organizavimo, planavimo sunkumai; nuovargis; netolygūs veiklos rezultatai; netinkamas elgesys (dažnai psichologinės įtampos, nerimo padarinys).

Skaitymo ir rašymo sutrikimams būdingi bruožai reglamentuojami Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme². Skaitymo sutrikimui būdingi *žodžių skaitymo sunkumai*:

- raidžių, skiemenų praleidimai, keitimai, pridėjimai;
- raidžių formos, eiliškumo žodyje ir skaitymo krypties reversijos;
- ribotas visuminis vizualinis žodžių atpažinimas;
- spėjama žodžio pradžia; perskaičius žodžio pradžią, neteisingai spėjama kita žodžio dalis.

Sklandaus skaitymo sunkumai:

- skaitoma paraidžiui arba skienuojant;
- skiemenų, žodžių ir žodžių junginių kartojimas;
- labai lėtas arba greitas (kai tai trukdo teksto suvokimui) skaitymo tempas;
- nepaisoma žodžio, sakinio ribų, skyrybos ženklų;
- pametamas skaitomas žodis, eilutė, negebama perkelti žvilgsnio;
- žodžių praleidimai arba nesamų pridėjimai.

Teksto supratimo sunkumai:

- nesuprantamos tikslios perskaitytų žodžių reikšmės, žodžių junginių, sakinių prasmės;
- skaitant nepasinaudojama tekstinėmis užuominomis;
- sunkiai suprantami tekste esančių atskirų minčių ryšiai;
- sunkiai suprantama pagrindinė teksto mintis;
- nesuvokiamas teksto stilius ir paskirtis arba

visiškas negebėjimas skaityti.

---

²LR švietimo ir mokslo ministro 2011-07-13 įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas I priedas”.

Toliau minėtame įsakyme kalbama apie rašymo sutrikimui būdingus bruožus: žodžio struktūros iškraipymas – praleidžia, keičia, prirašo raides ar skiemenis; raidžių formas, eiliškumo žodyje ir rašymo krypties reversijos; rašybos taisyklių netaikymas; sunkumai perteikti mintį raštu; neįskaitomas arba sunkiai įskaitomas raštas arba visiškai nebegėjimas rašyti. Unčiūrys (2001) pabrėžia, jog vaikai, turintys rašymo sutrikimą, labai sunkiai išmoksta rašyti, pramokę rašyti jie daro specifinių disgrafinių klaidų. Viena iš jų yra raidžių, dažniausiai priebalsių, sukeitimas. Kaip teigia autorius, raidžių sukeitimas tam tikra prasme yra diagnostinis požymis, patvirtinantis rašymo sutrikimo faktą.

Reikia pastebėti, kad Lietuvoje skaitymo sutrikimų vaikams pasitaiko žymiai rečiau negu disgrafijos. Literatūroje dažniausiai aprašomos disleksijos dėl audialinių ir fonologinių funkcijų sutrikimo ir vizualinių ir erdvinių funkcijų sutrikimo. Pirmosios kyla todėl, kad vaikui sunku susieti raidę su atitinkama fonema, nes sąmonėje nesusiformavę fonemų vaizdiniai. Dėl to atsiranda įvairių painiojimų, fonemų vaizdinių raidės susiejamos su kitais artimais garsais, pvz.: s-z, ž-š, p-b. Dėl nepakankamų fonologinių procesų vaikai neįsidėmi konkrečiai kalbai būdingų skiemenų junginių ir todėl jų skaitymas sunkiai automatizuojamas. Mokiųjų, turinčių disleksiją, sąmonėje skiemenų ir žodžių garsiniai ir vizualiniai vaizdai formuojasi labai palengva, todėl jis skaito lėtai, skaitydamas painioja daugybę raidžių, jas praleidžia (Giedrienė, 2011).

Pukinskaitė (2006) išskiria literatūroje aprašomas keletą tipų skaitymo klaidas, kurios vadinamos „specifinėmis“, arba „charakteringomis“, klaidomis. Būdingiausios šios:

- Painiojamos arba pakeičiamos vienos kitomis vizualiai panašios raidės: „b/d/p“, „n/m“, „n-u“, f-t“, „t/l“, „j/y“, „v/u“, „k/b“, „s/š“, „e/ė“. Kuo grafiškai panašesnės raidės, tuo labiau jos painiojamos, ypač kai žodyje jos būna arti viena kitos.
- Painiojami panašūs garsai, panašiai skambančios fonemos, ypač skurdieji ir duslieji priebalsiai, ilgieji ir trumpieji balsiai: „g/k“, „t/d“, „b/p“, „s/š“, „z/ž“, „dz/dž“, „e/ė“, „i/y“.
- Kai kurie garsai iškrenta arba įvyksta elizija³: vietoje žodžio *gainioja* skaitoma *ganoja* arba priešingai, pridėdami kai kurie garsai: skaitoma *jurua* – vietoje *jūra* ir pan. Šie iškritimai ir pridėjimai įvyksta savaime, kaip asimiliacijos⁴, t.y. raidė ištariama, ir šis garsas yra nukeliamas į kitą raidę. Taip viena fonema virsta kita, kuri jau buvo šiame žodyje: *batas* skaitomas kaip *tatas* ir pan.
- Raidžių žodyje ar skiemenyje sukeitimai: vietoje *daržas* skaito *dražas* ir pan. Sunkiais atvejais gali būti sukeičiami ištisi žodžiai, dažniausiai tai trumpi vienskiemeniai žodžiai, kurių lietuvių kalboje nėra daug: *man, dėl, nuo, mes, tas, lėk, jie, tam* ir kiti.

³ Elizija – lingv. balsio, einančio prieš kito žodžio pradžios tokį pat balsį, iškritimas.

⁴ Asimiliacija – lingv. gretimų arba arti vienas kito esančių kalbos garsų artikuliacijos supanašėjimas.

Šios ir kitos klaidos sudaro įvairius jų derinius. Jų gali būti tiek daug, kad skaitomas tekstas tampa nesuprantamas tiek klausančiajam, tiek skaitančiam vaikui.

Galkienė (2005) nurodo rašymo sutrikimų turinčių mokinių būdingas klaidas. Anot autorės, tokie mokiniai rašydami patiria įvairaus pobūdžio sunkumų. Viena dažniausiai pasitaikančių problemų – ortografinės klaidos (žodžio iškodavimas į garsinius vienetus ir jų junginius bei jų perkodavimas į vaizdinius simbolius – raides ir jų užrašymas reikiama seka, sudarant žodžius, sakinius, frazes). Siekiant padėti mokiniui, turinčiam rašymo sutrikimų, svarbu tiksliai įvertinti klaidų pobūdį ortografiniu, morfologiniu, sintaksiniu ir turinio požiūriais, jų lokalizaciją žodžiuose, žodžių junginiuose. Tokiu atveju mokytojai bei specialistai sužino į ką turi labiau atkreipti dėmesį ir kurią veiklos sritį reikia lavinti.

Neretas reiškiny s pradinėse klasėse yra įvairūs mokinių kalbėjimo sutrikimai. Dažniausias sutrikimas – kalbėjimas, kuriam būdinga visų kalbos sistemų komponentų (fonetikos, leksikos, gramatikos) formavimosi sutrikimas. Tyrinėtojai pabrėžia, kad neišsivysčiusio kalbėjimo vaikai ne tik sunkiau išmoksta skaityti, taisyklingai rašyti, bet prasčiau mokosi ir kitų dalykų. Pradinis mokyklinis amžius yra laikotarpis, kai klostosi vaiko skaitymo ir rašymo įgūdžiai (Pileckaitė-Markovienė, Nasvytienė, Bumblytė, 2004).

1.5. Pagalba mokiniui, turinčiam skaitymo ir rašymo sutrikimų

Norėdamas įtraukti mokinį į aktyvų dalyvavimą ugdymo(si) procese bei gerinti jo mokymąsi, mokytojas privalo planuoti pagalbos mokiniui būdus (kaip organizuos darbą, kaip formuluos užduotis, kad mokinys nepatirtų nesėkmės, kokių užduočių tiesiog vengs, kokių papildomų priemonių reikės, kaip diferencijuos darbą, kokią veiklą mokinys atliks su kitais mokiniais, kokią specialiąją pedagoginę pagalbą reikės organizuoti ir kiti panašūs dalykai) (Kišonienė, Dudzinskienė, 2007).

Pagalbos mokiniams, turintiems specifinių mokymosi sutrikimų, šiuo atveju skaitymo ir rašymo sutrikimų, veiksmingumas, pasak Wiznitzer, Scheffel (cit. Miltenienė, Melienė, Kairienė, 2013), priklauso nuo visų mokymosi proceso dalyvių (mokinio, specialistų, mokytojų, tėvų) sutelktumo rengiant ir įgyvendinant mokinio stiprybėmis grįstus individualius pagalbos planus: mokytojai ir specialieji pedagogai ugdo mokinių skaitymo, rašymo ir matematikos gebėjimus, pateikdami tikslingas užduotis bei mokydami įvairių mokymosi strategijų. Goncalves, Crenitte (cit. Miltenienė, Melienė, Kairienė, 2013) teigimu, bet koku atveju tenka pripažinti, kad bendrojo ugdymo mokyklų pradinių klasių mokytojams ypač svarbios kompetencijos, susijusios su įvairių rašomosios kalbos aspektų išmanymu. Šios kompetencijos reikšmingos dėl ankstyvojo specifinių mokymosi sunkumų identifikavimo bei mokymosi sėkmės užtikrinimo.

Inkliuzinėje mokykloje ir mokytojai, ir švietimo pagalbos mokiniui specialistai yra vienodai atsakingi už mokinių, turinčių mokymosi sutrikimų, ugdymą. Autoriai Dingle, Falvey ir kt. (cit. Miltenienė, Melienė, Kairienė, 2013), remdamiesi empirinio tyrimo duomenimis, išskiria 3 grupes kompetencijų: 1) *specialiesiems pedagogams svarbios kompetencijos*; 2) *mokytojams svarbios kompetencijos* (bendrosios žinios apie pedagoginį vertinimą; gebėjimas rengti pamokų planus, orientuotus į mokinių įvairovę; gebėjimas sukurti mokiniams patogią fizinę aplinką ir lanksčią pamokos struktūrą; teisinės žinios apie vaiko teisių pažeidimą bei elgesį susidūrus su tokia situacija); 3) *specialiesiems pedagogams ir mokytojams svarbios kompetencijos* (pozityvaus mokinių savęs vertinimo skatinimas; pagarba ir aktyviu mokinių dalyvavimu grįstos mokymosi aplinkos kūrimas; pozityvios nuostatos į visus mokinius, jų tėvus, kolegas; gebėjimas pritaikyti ugdymo programą mokinių individualiems poreikiams; gebėjimas taikyti netradicinius mokymo metodus). Panašios nuomonės yra ir autorės Kišonienė ir Dudzinskienė (2007), teikdamos, kad specialioji pedagoginė pagalba yra vienas iš būdų padėti mokiniui. Jos paskirtis – mokymo būdų, metodų ar aplinkos veiksnių pritaikymas pagal kiekvieno mokinio poreikius, gebėjimus ir ugdymo sąlygas. Vadinas, vieningas specialistų bendravimas ir bendradarbiavimas, siekiant bendro tikslo, gali užtikrinti efektyvią pagalbą mokiniui. O pagrindinių įvardytų (specialiojo pedagogo ir mokytojo) kompetencijų turėjimas ir jų pritaikymas ugdymo procese – vienas iš pasirengimo atpažinti sutrikimą rodiklių.

Pasak Kišonienės, Dudzinskienės (2007), kiekvienas mokinys turi teisę būti mokomas pagal savo gebėjimus ir galimybes. Efektyvus visų mokinių ugdymo planavimas yra sudėtinga ir daug kūrybingumo reikalaujanti užduotis. Ugdymo planas, programos, sudaryti atsižvelgiant į bendruosius ugdymo tikslus ir įvairius klasės ar grupės mokinių poreikius, yra pagrindinis mokytojo profesionalumo požymis. Išsamiam ugdymo planui, programai parengti bei įgyvendinti reikia profesinių įgūdžių bei sumanumo.

Anot McCoy (cit. Galkienė, 2005), mokytojas siekdamas užtikrinti visavertį mokinio, turinčio skaitymo sutrikimų, dalyvavimą ugdymo(si) procese, dirbdamas komandoje su specialistais arba be jų, turėtų atsižvelgti į keletą rekomendacijų: 1) sudarant individualizuotą mokymo programą mokiniams, turintiems mokymosi sutrikimų, svarbu tinkamai parengti užduotis ir suplanuoti jas logiška seka. Turi būti atskirai paaiškintas kiekvienas skaitymo komponentas ir parinktas tinkamas skaitymo būdas. Sudarant individualizuotą programą, būtina atsižvelgti į mokinio mokymosi ypatumus, tempą ir derinti prie visos klasės ugdymo programos; 2) sudarant individualizuotą ugdymo programą reikėtų sąmoningai planuoti nesunkiai mokiniui pasiekiamų užduočių, kurias atlikęs jis galėtų išgyventi sėkmę, o mokytojas galėtų stimuliuoti mokymo procesą; 4) siekiant įvaldyti skaitymo techniką mokiniams turi būti suformuoti pagrindiniai skaitymo įgūdžiai: garsinė žodžių analizė, jų atpažinimas, skaitomo teksto

supratimas, skaitymas garsiai. Kad mokinys įgytų šiuos bazinius skaitymo įgūdžius tenka naudoti specialią mokymo medžiagą arba specialius mokymo būdus.

Individualizuojant mokinių, turinčių rašymo sutrikimų, ugdymą, reikia orientuotis į konkrečius rašytinės kalbos komponentų trūkumus, lavinti sutrikusias funkcijas ir praktiškai mokyti konkrečių problemos sprendimo strategijų. Individualizuotos programos jungia koordinuotą specialistų ir mokytojo veiklą, kuri padeda spręsti problemą kompleksiskai. Specialistai moko įvairių rašymo strategijų bei planuoja tam tikrų priemonių taikymą. Mokytojas kasdienėje klasės veikloje naudoja specialistų pasiūlytas rašymo strategijas, darbo būdus, jei reikia, specialias rašymo priemones (Galkienė, 2005). Vadinasi, mokytojas klasėje taiko tokius mokymo būdus bei metodus, kurių mokinys išmoko su specialiuoju pedagogu. Tik tokia teikiama ugdymo pagalba užtikrins vaiko geresnius mokymo(si) pasiekimus.

Viena iš sunkesnių mokymosi sričių – gimtoji kalba. Kad mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių nepaklystų taisyklių labirintuose, kad atmintyje išlaikytų minimalias žinias, jas išmoktų pritaikyti praktiškai, jiems būtina parinkti alternatyvius mokymo būdus bei metodus. Ir mokytojas, ir specialusis pedagogas turi skatinti vaiką neprarasti pasitikėjimo savo jėgomis, aktyvinti jo dalyvavimą ugdymo procese (Tomėnienė, Grikiienė, 2001). Pasak Lipnevičienės, Tonkuvienės, Šilėnienės (2007), mokytojas turi gebėti mokiniui pateikti geriausius mokslo pasiekimus, praktines pedagogikos naujoves. Jis turi ne tik gerai suvokti ugdymo metodus, bet ir tinkamai juos panaudoti. Asmenybinė, profesinė ir socialinė pedagogo kompetencijos yra neatsiejama pedagogo įvaizdžio dalis.

Šiaučiukėnienės, Visockienės, Talijūnienės (2006) teigimu, pagal šiuolaikines didaktines nuostatas mokytojams svarbu išmanyti, kaip mokiniai įgyja informaciją ir kaip vyksta jų kognityvinė raida. Tik tokiu atveju bus padedama mokiniams suformuoti ir plėtoti intelektinius įgūdžius, tapti savarankiškiems bei pasitikintiems savimi.

Pasak Galkienės, Cijūnaitienės (2007), bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose klasėse susitinka skirtingas mokymosi galimybes, tačiau vienodas teises siekti aukščiausio asmeninio rezultato turintys mokiniai. Ši sąlyga kelia naujus edukacinius tikslus ir reikalavimą plėtoti ugdymo technologijų sritį. Jie paliečia vieną iš strateginių sričių – mokymo metodologiją. Metodas yra kintanti didaktinė kategorija. Mokymo metodų įvairovę lemia besikeičiantys mokymo tikslai, kiekvieno jų savita struktūra. Pečiuliauskienė (2011) teigia, norint sėkmingai parinkti mokymo metodus pirmiausia reikia orientuotis jų įvairovėje. Tam padeda susipažinimas su mokymo metodų klasifikacijomis. Vienos ir visuotinai pripažintos mokymo metodų klasifikacijos nėra. Egzistuoja įvairios mokymo metodų klasifikacijos. Viena jų yra mokymo metodų skirstymas į klasikinius ir aktyviuosius mokymo metodus. Iš metodų istorinės raidos nesunku pastebėti, kad metodų tobulėjimo bei plėtojimosi tendencija buvo tokia: žodiniai

(teikiančių informaciją) metodai virto praktiniais, o jie – savarankiškumą bei kūrybingumą ugdančiais metodais. Atsižvelgiant į tai, skiriamos trys metodų grupės: 1) aiškinamieji – iliustraciniai-atgaminamieji (informaciniai); 2) praktiniai-operaciniai; 3) kūrybingumą plėtojantys (kūrybiniai) (Jovaiša, Vaitkevičius, 1989).

Pasak Pečiuliauskienės (2011), mokymosi metodus netikslinga skirstyti į gerus ir blogus, į aktyvius ir pasyvius, į skatinančius savarankiškumą ar jį slopinančius. Mokymo(si) metodo veiksmingumą lemia mokytojo gebėjimas pasirinkti tinkamą mokymo(si) metodą. Išskiriami šie mokymo(si) metodų parinkimo kriterijai:

- Ugdymo tikslų ir uždavinių atitikimas.
- Temos turinio atitikimas.
- Mokinių galimybių atitikimas.
- Esamų sąlygų ir laiko atitikimas.
- Mokytojo patirties atitikimas.

Metodo parinkimui turi įtakos pamokos tema, socialiniai veiksniai, klasės įranga, mokinio amžiaus ypatumas (pvz.: pradinių klasių mokiniai labiau mėgsta žaidybinius elementus) ir, žinoma, vaiko specialieji ugdymosi poreikiai.

Vasiliauskienė (2010) pateikia keletą siūlymų, kaip padėti mokiniams, turintiems mokymosi sutrikimų, efektyviau mokytis mokykloje ir namie. Atitinkamų galimybių pasirinkimas turi būti grindžiamas kiekvieno vaiko individualiais poreikiais.

- Lėtai arba sunkiai skaitantiems mokiniams padeda „skaitymas kartu“, įrašyti tekstai ir mokomoji medžiaga leidžia geriau įsisavinti spausdintinę medžiagą.
- Skaitymo sutrikimų turintiems mokiniams spausdintinį tekstą gali pakeisti „kalbančios“ knygos arba edukaciniai vaizdo įrašai ir filmai, kurie suteiks bendrą informaciją.
- Lėtai ir sunkiai skaitantiems mokiniams skaitomą temą palengvinkite vaizdajuostėmis, CD, DVD, televizijos programų vaizdo įrašais ar informacinėmis kompiuterinėmis technologijomis.
- Mokiniai, kuriems sunku skaityti rankraštinių, mažą arba smulkų šriftą, gali pasinaudoti spausdintine dalomąja medžiaga, stambiu šriftu arba dvigubu intervalu spausdintais lapais.

East, Evans (2008) išskiria pagalbos būdus vaikams, turintiems rašymo sutrikimų:

- Leisti mokiniui pasirinkti, kaip rašyti (spausdintinėmis ar rašytinėmis raidėmis);
- Išmėginti papildomas priemones (pieštuko laikiklį, šablonus, paruoštas raidžių formas);
- Skirti daugiau laiko rašymo užduotims, kai galima, leisti mažiau rašyti;
- Mokyti prieš rašant sieti mintis bei planuoti turinį, pvz.: sudaryti „minčių žemėlapi“;

- Rašant kalbėti.

Vasiliauskienė (2010), pateikia rekomendacijas, kurios papildo anksčiau minėtų autorių išskirtus pagalbos būdus vaikams, turintiems rašymo sutrikimų:

- Mokinys, kuris rašo lėtai, neįskaitomai arba dažnai sukeičia raides, užduotis raštu arba kontrolinius darbus gali atlikti naudodamasis magnetofonu arba kompiuterio programine tekstų apdorojimo įranga;
- Mokiniui, kuriam sunkiai sekasi rašyti, „žodynas darantiems rašybos klaidas“ arba kompiuterinis rašybos tikrintuvas gali padėti rašytinę medžiagą paversti įskaitoma;
- Mokiniai, kurie perrašydami daro klaidų ir jiems reikia įtvirtinti žinias, gali taikyti šiuos metodus: palikti tarpus po kiekvieno žodžio, frazės arba sakinio, arba naudotis dalijamaisiais ruošiniais, skirtais nesugebantiems nurašyti nuo lentos arba darantiems klaidų diktuojant. Kairiarankiams mokiniams žodžių sąrašą pateikite ties dešine parašte. Stambiomis raidėmis rašantiems mokiniams dalijamojoje medžiagoje turi būti palikti didesni tarpai žodžiams įrašyti;
- Iliustracijas skaitomoje knygoje reikėtų panaudoti diskusijai užmegzti ir su skaitomu tekstu susijusiems žodžiams bei sąvokoms sudaryti. Remiantis skaitoma medžiaga galima parengti žodinę santrauką, žodžių rezginį, regimąjį arba kompiuterinį pristatymą;
- Rašybos mokytis multisensoriniu būdu, apimančiu žodžių sakymą, tarimą paraidžiui ir rašymą.

Pasak Petty (2006), nereikia versti mokinių skaityti ilgų tekstų ir prašyti garsiai skaityti klasėje, geriau tai daryti poromis, tokiu būdu mokiniai nepatirs didelio streso, baimės ypač vaikai, turintys skaitymo sutrikimų. Jei yra galimybė leisti atsakinėti žodžiu. Dalijamoje medžiagoje pateikti svarbiausių faktų santrauką „minčių žemėlapis“ forma. Pasitelkti vizualinius metodus, nes tokie mokiniai gerai moka „skaityti“ vaizdus, geba naudotis vaizdinėmis priemonėmis bei kompiuterinėmis technologijomis.

Apibendrinant galima teigti, kad skaitymas ir rašymas yra vienas nuo kito neatsiejami ir pakankamai sudėtingi procesai. Skaitymą ir rašymą galima būtų įvardyti, kaip vieną iš pagrindinių pradinio mokymo etapų, kuris labai svarbus tolimesnei vaiko kalbinei vystymosi raidai. Todėl pedagogams yra svarbu pažinti mokinį visapusiškai, kuo anksčiau pastebėti mokinių, skaitymo ir rašymo sutrikimus, gebėti atpažinti jiems būdingus požymius ir sutelkti reikiamą pagalbą. Ugdymo proceso dalyvių įsitraukimas, bendradarbiavimas bei jų aktyvumas lemia, pagalbos mokiniams, veiksmingumą. Tikslinga pagalba užtikrins ne tik veiksmingą darbą, bet ir sėkmingus mokinių mokymosi pasiekimus.

2 skyrius. MOKYTOJŲ PASIRENGIMAS ATPAŽINTI SKAITYMO IR RAŠYMO SUTRIKIMUS BEI TEIKIAMOS PAGALBOS BŪDAI

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Norint atskleisti mokytojų pasirengimą atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei teikiamos pagalbos būdus, buvo pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa. Anketa yra aiški, nedviprasmiška, patikima, kartu ji skatina respondento norą bendradarbiauti bei kuo teisingiau atsakinėti (Kardelis, 2005). Pasaulinis mokslas kiekybinę analizę laiko standartine procedūra, būtina moksliniam tyrimui. Jos metodais nesiekama rasti naujų mokslui nežinomų išvadų; tokių metodų paskirtis yra verifikuoti teiginius apie ugdymą (Bitinas, 2006). Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, pedagogams buvo paaiškintas tyrimo tikslas, užtikrintas respondentų anonimiškumas. Klausimų anketa parengta pradinių klasių mokytojams, norint išsiaiškinti, ką jie žino apie skaitymo ir rašymo sutrikimus, kaip geba atpažinti tam tikrus mokinių, turinčių skaitymo ir rašymo sutrikimų, požymius, kokius taiko pagalbos būdus ugdymo procese (anketos pavyzdys pateiktas 1 priede).

Pradinių klasių mokytojams skirtą anketą sudaro 16 uždaro tipo klausimų. Kai kurie atsakymo variantai suskirstyti balais: *niekada – 1 balas, retai – 2 balai, dažnai – 3 balai, visada – 4 balai*. Respondentams skirtas anketas sudaro šie struktūriniai blokai:

- 1) demografinis blokas (duomenys apie tiriamuosius – lytis, darbo stažas);
- 2) žinių blokas, skirtas atskleisti turimas mokytojų žinias apie skaitymo ir rašymo sutrikimus. Žinių bloko 7 ir 9 klausimų atsakymų variantai yra suskirstyti į teisingus ir neteisingus – pirmi pasirinkamo varianto atsakymai yra teisingi, visi likusieji atsakymo variantai neteisingi;
- 3) gebėjimų blokas, skirtas parodyti, pagal kokius požymius mokytojos geba atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus, kokius metodus taiko bei su kokiais sunkumais susiduria;
- 4) klausimų blokas, susijęs su teikiamos pagalbos būdais bei trūkumais.

Tyrimo metu išdalintos 105 anketos, sugrįžo 96 anketos.

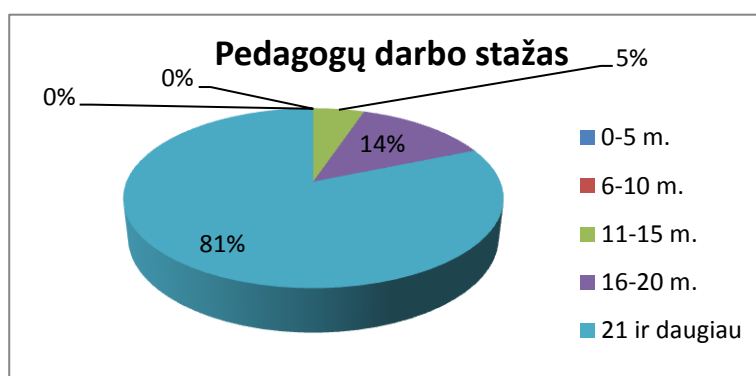
Siekiant atskleisti mokytojų pasirengimą atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei teikiamos pagalbos būdus, taikyta tyrimo duomenų analizė, atlikta Microsoft Office Word ir Excel programomis.

2.2. Respondentai

Respondentai – bendrojo lavinimo mokyklų pradinių klasių mokytojos. Pasirinkta tikslinė imtis – mokytojai, ugdantys pradinių klasių mokinius ir susiduriantys su skaitymo ir rašymo sutrikimais. Tyrime dalyvavo iš viso 96 pradinių klasių mokytojos. Tyrimas buvo atliktas Panevėžio miesto bendrojo lavinimo mokyklose: Panevėžio pradinėje mokykloje,

Panevėžio „Vyturio“ progimnazijoje, Panevėžio „Saulėtekio“ progimnazijoje, Panevėžio Rožyno progimnazijoje, Panevėžio Alfonso Lipniūno progimnazijoje, Panevėžio Senvagės pagrindinėje mokykloje, Panevėžio „Ažuolo“ pagrindinėje mokykloje, Panevėžio Mykolo Karkos pagrindinėje mokykloje, Panevėžio „Nevėžio“ pagrindinėje mokykloje, Panevėžio „Aušros“ pagrindinėje mokykloje, Panevėžio „Vilties“ pagrindinėje mokykloje. Tyrimas pradėtas šių metų kovo mėnesio pabaigoje, kuris truko apie mėnesį laiko.

Darbe naudojami sutrumpinimai N=96 – tyrime dalyvavusių bendrojo lavinimo mokyklų pradinių klasių mokytojų imtis. 100% tyrime dalyvavusių mokytojų yra moterys.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą (N=96)

Pagal pedagoginio darbo stažą didžiausią respondentų grupę (81%) sudarė mokytojos, kurios mokykloje dirba nuo 21 ir daugiau metų, mažesnę respondentų grupę (14%) sudarė mokytojos, dirbančios nuo 16 iki 20 metų, mažiausia respondentų dalis (5,2%) dirba nuo 11 iki 15 metų. Kaip matome iš pateiktų rezultatų, jaunesni respondentai, turintys darbo stažą iki 10 metų, tyrime nedalyvavo. Dėl didelio darbo metų stažo būtų galima manyti, kad pradinių klasių mokytojos turi patirties, dirbdamos su įvairių gebėjimų mokiniais.

1 lentelė

Mokytojų pateikti duomenys apie mokinių sutrikimų grupes, vyraujančias kiekvienais metais,%

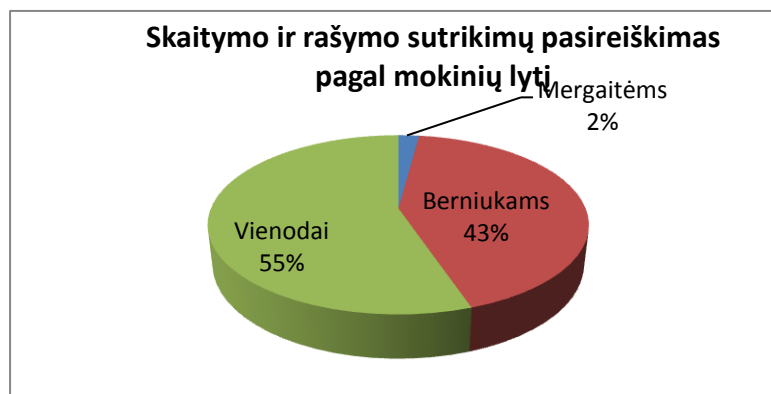
Sutrikimų grupės	Mokinių skaičius				
	0	1-2	3-4	5-6	7 ir daugiau
<i>Rašymo sutrikimų</i>	-	17%	36%	29%	18%
<i>Skaitymo sutrikimų</i>	1%	42%	36%	16%	5%
Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų	3%	36%	39%	17%	5%
Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų	10%	45%	26%	14%	5%
Kompleksinių sutrikimų	19%	56%	19%	5%	1%
Kitų mokymosi sutrikimų	27%	53%	13%	5%	2%

Tyrimo rezultatų duomenimis, dauguma (36%) pradinųjų klasių mokytojų teigia, kad kiekvienais metais susiduria su 3-4 mokiniais, turinčiais rašymo sutrikimų, kita dalis (42%) pedagogių teigia, kad jų klasėje būna 1-2 mokiniai, turintys skaitymo sutrikimų. Taigi galima daryti išvadą, kad kiekvienais metais pradinųjų klasių mokytojos ugdo mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, kurių skaičius svyruoja nuo 1 iki 6 mokinių. Dalis (39%) tiriamųjų teigia, kad jų klasėje pasitaiko 3-4 mokiniai, turintys elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, dalis (45%) pedagogių teigia, kad jų klasėje pasitaiko 1-2 mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, likusiųjų dalis, kurią sudaro virš 50% pedagogių, teigia, kad klasėje pasitaiko 1-2 mokiniai, turintys kompleksinių ir kitų mokymosi sutrikimų. Vadinasi, kiekvienais metais pedagogai savo klasėje turi bent kelis mokinius, turinčius tam tikrų sutrikimų.

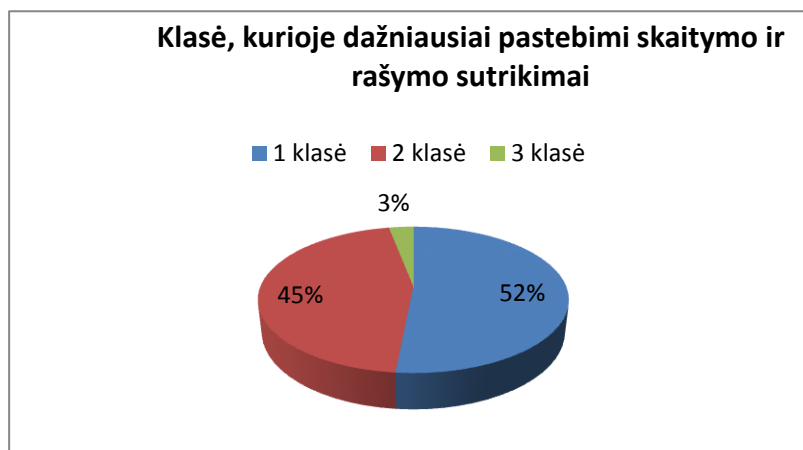
3 pav. Pasiskirstymas pagal dažniausiai pasireiškiantį sutrikimą respondentų klasėje (N=96)

Remiantis diagramoje iliustruojančiais duomenimis, galima daryti išvadą, kad daugiau nei pusė (67%) pedagogių savo klasėje susiduria su vaikais, turinčiais rašymo sutrikimų. Kaip literatūroje, taip ir tyrimo rezultatuose atsiskleidė, kad rašymo sutrikimai vaikams pasireiškia daug dažniau nei skaitymo sutrikimai. Mažesnę dalį (32%) pedagogių, neišskiria vieno tikslaus sutrikimo iš minimų dviejų ir teigia, kad jų klasėje dažniausiai šie sutrikimai pasireiškia kartu. Ir tik (1%) pradinųjų klasių mokytojų paminėjo skaitymo sutrikimus, kaip vieną iš dažniausiai pasireiškiančių sutrikimų jų klasėje.

4 pav. Pasiskirstymas skaitymo ir rašymo sutrikimų pagal mokinių lytį (N=96)

Remiantis tyrimo duomenimis, didžioji dalis (55%) pedagogių teigia, kad skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia vienodai tiek mergaitėms, tiek berniukams. Šiek tiek mažesnė dalis (43%) pradinių klasių mokytojų teigia, kad skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia berniukams. Tyrimo rezultatai nesutampa su teoriniais aspektais, kur buvo minima, jog skaitymo ir rašymo sutrikimai dažniausiai pasireiškia berniukams. Tačiau tik 2% pedagogių atsakė, kad skaitymo ir rašymo sutrikimai dažniau pasireiškia mergaitėms. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad mergaitėms skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia rečiau negu berniukams.

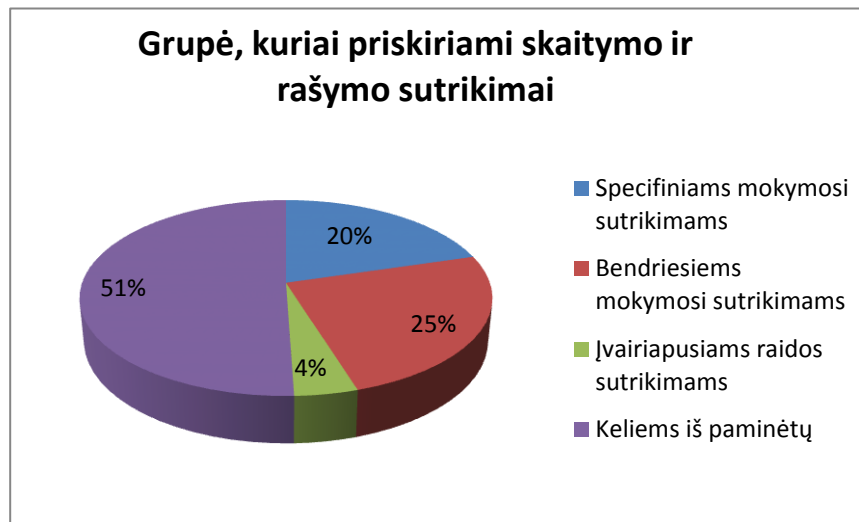

5 pav. Pasiskirstymas pagal klases, kurioje dažniausiai pastebimi skaitymo ir rašymo sutrikimai (N=96)

Remiantis tyrimo duomenimis, nustatyta, kad didžioji dalis (52%) pedagogių tam tikrus skaitymo ir rašymo sutrikimų bruožus jau pastebi 1-oje klasėje. Šiek tiek mažesnė dalis (45%) pedagogių teigia, kad skaitymo ir rašymo sutrikimus pastebi 2-oje klasėje ir pati mažiausia dalis (3%) respondentų minėtus sutrikimų bruožus pastebi 3-oje klasėje. Galima daryti išvadą, kad pedagogai vaikus, kurie turi skaitymo ir rašymo sutrikimų, pastebi labai anksti (jau 1-2 klasėse). Vadinasi, didelis pedagoginio darbo metų stažas rodo mokytojų turimą kompetenciją, sugebėjimą anksti pastebėti pirmuosius sutrikimų bruožus.

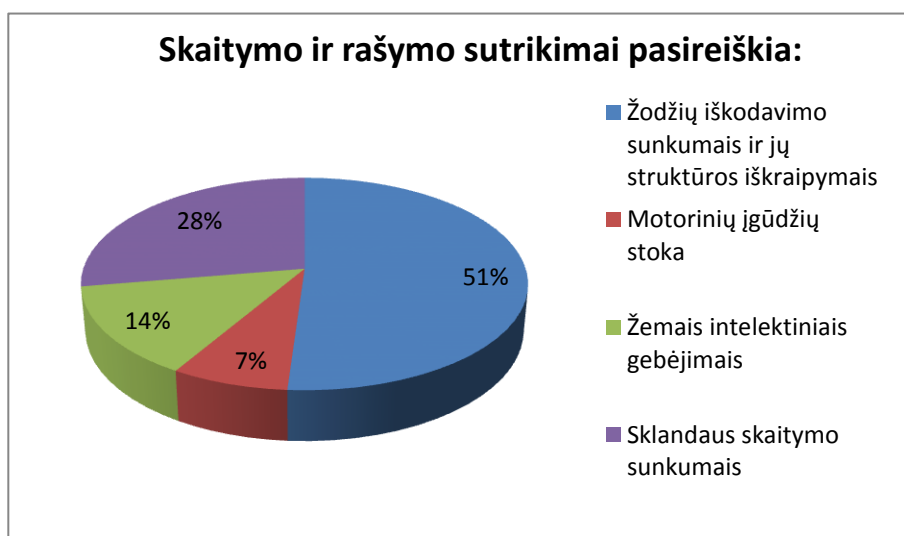
2.3. Pradinių klasių mokytojų teorinių žinių tyrimo rezultatai

Siekiant atskleisti pradinių klasių mokytojų teorines žinias ugdant mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų bendrojo lavinimo mokyklose, buvo paprašyta tyrime dalyvavusių pedagogių atsakyti į klausimus apie sutrikimų grupės klasifikaciją, ugdymo programas ir nurodyti priežastis, dėl kurių, jų nuomone, pasireiškia skaitymo ir rašymo sutrikimai. Duomenys pateikti apie tyrime dalyvavusių respondentų teorines žinias (žr. 6 – 8 pav.).

6 pav. Respondentų žinios apie grupes, kurioms priskiriami skaitymo ir rašymo sutrikimai (N=93)

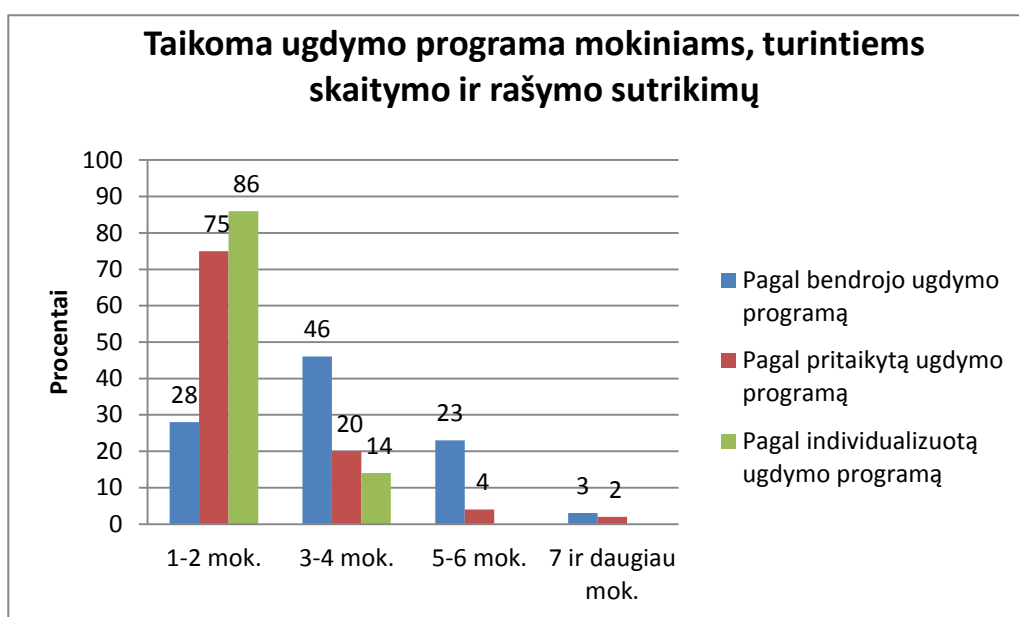
Remiantis diagramoje iliustruojančiais tyrimo duomenimis, nustatyta, kad didžioji dauguma (51%) pedagogių, nepasirinko tikslios grupės, kuriai būtų priskirti skaitymo ir rašymo sutrikimai. Jų nuomone, šie sutrikimai priklauso kelioms iš paminėtų sutrikimų grupių. Kitų respondentų atsakymai pasiskirstė panašiai: didesnė dalis (25%) pedagogių skaitymo ir rašymo sutrikimus priskyrė bendriesiems mokymosi sutrikimams, šiek tiek mažesnė dalis (20%) pedagogių skaitymo ir rašymo sutrikimus priskyrė specifinių mokymosi sutrikimų grupei. Ir pati mažiausia dalis (4%) pedagogių pareiškė nuomonę, kad minėti sutrikimai priklauso įvairiapusiems raidos sutrikimams. Galima teigti, kad dauguma pedagogių, kurios skaitymo ir rašymo sutrikimus priskyrė bendriesiems, įvairiapusiems raidos sutrikimams bei kelioms sutrikimų grupėms, žinios nesutampa su teoriniais aspektais. Šiai didžiajai tiriamųjų daliai (80%) trūksta žinių apie sutrikimų klasifikaciją.

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal skaitymo ir rašymo sutrikimus, būdingą bruožą (N=94)

Remiantis gautais rezultatais, akivaizdžiai matoma, kad pusė (51%) pedagogių mano, kad skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia žodžių iškodavimo sunkumais ir jų struktūros iškraipymais. Mažesnę dalis (28%) mokytojų išreiškė nuomonę, jog skaitymo ir rašymo sutrikimai susiję su sklandaus skaitymo sunkumais. Dar mažesnę dalis (14%) respondentų mano, kad vaikams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų, būdingi žemi intelektiniai gebėjimai. Mažiausia dalis (7%) pedagogių yra įsitikinusios, kad minėti sutrikimai pasireiškia motorinių įgūdžių stoka. Galima daryti išvadą, kad pusės dalies (51%) mokytojų žinios atitinka literatūros teorinius aspektus, jog skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia žodžių iškodavimo sunkumais ir jų struktūros iškraipymais. Kita dalis (35%) pedagogių atkreipė dėmesį tik į vieną (skaitymo arba rašymo) sutrikimo bruožą.

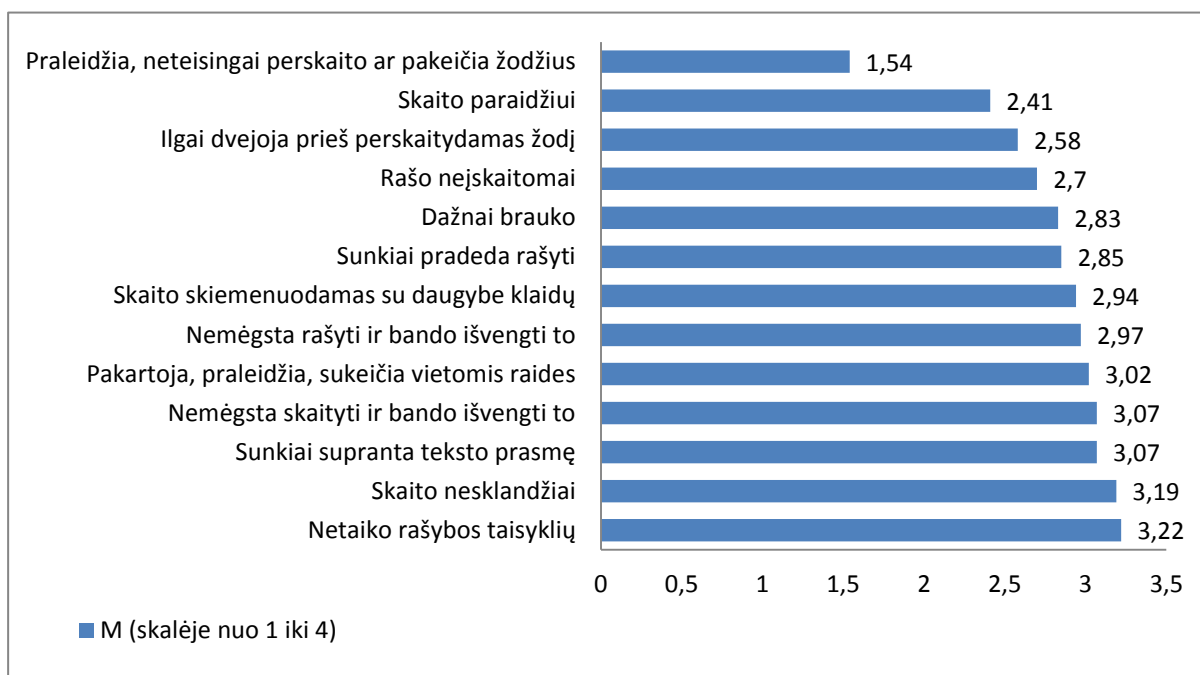
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal taikomų programų mokinių skaičių (N=96)

Ugdydami vaikus, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, pedagogai turi žinoti ir gebėti taikyti ugdymo programą. Kalbant apie mokinių, turinčių skaitymo ir rašymo sutrikimų, skaičių, galima pastebėti, kad 1-2 mokiniams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų, didžioji dalis (86%) pedagogių dažniausiai taiko individualizuotą ugdymo programą, mažesnę dalis (75%) pedagogių taiko pritaikytą ugdymo programą ir likusi dalis (28%) pedagogių taiko bendrojo ugdymo programą. 3-4 mokiniams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų, didesnę dalis (46%) pedagogių taiko bendrojo ugdymo programą, mažesnę dalis (20%) pedagogių dirba pagal pritaikytą ugdymo programą ir tik 14% pedagogių taiko individualizuotą ugdymo programą. Išryškėja tokia tendencija, kad klasėje tik 1-2 mokiniams, iš turinčių skaitymo ir rašymo sutrikimų, yra taikomos individualizuotos ir pritaikytos ugdymo programos, o dažniausiai

mokiniai yra ugdomi pagal bendrąsias ugdymo programas. Taip pat galima daryti prielaidą, kad pedagogės yra susipažinusios ir tinkamai taiko ugdymo programas.

2.4. Pradinių klasių mokytojų gebėjimų kompetencijos tyrimo rezultatai

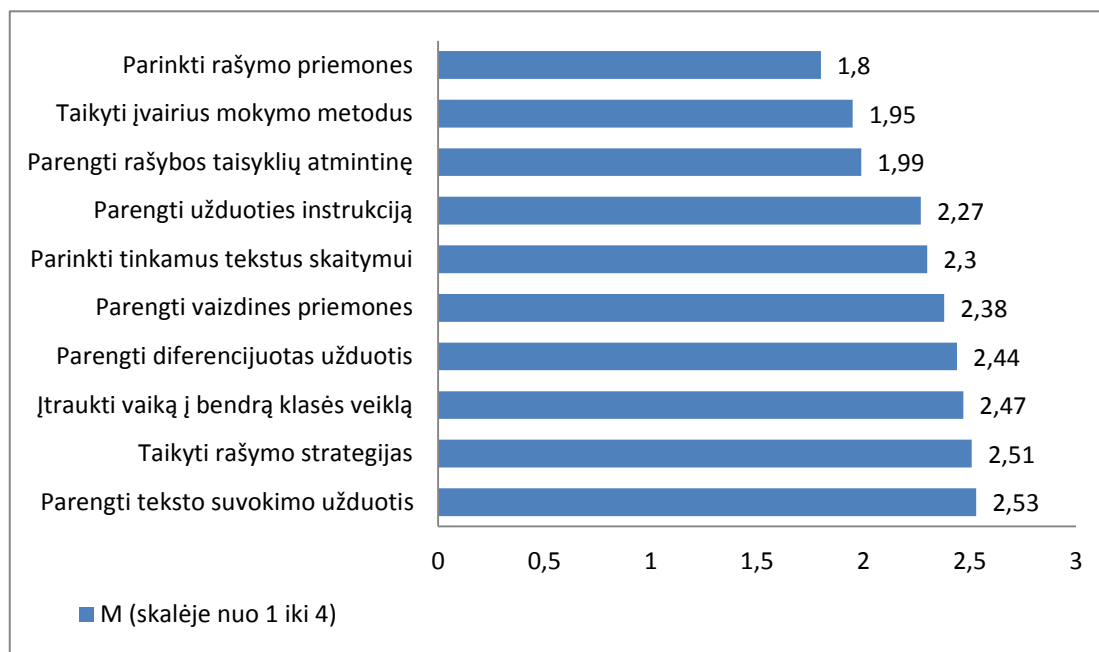
Siekiant ištirti mokytojų gebėjimus, ugdant mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, buvo paprašyta tyrime dalyvavusių pedagogių atsakyti į klausimus apie skaitymo ir rašymo sutrikimams dažniausiai būdingus mokinių požymius, sunkumus, su kuriais susiduria ugdydamos šiuos mokinius, bei metodų taikymą. Duomenys pateikti apie tyrime dalyvavusių respondentų gebėjimus (žr. 9 – 12 pav.).

9 pav. Mokinių, turinčių skaitymo ir rašymo sutrikimų, būdingi požymiai (N=96)

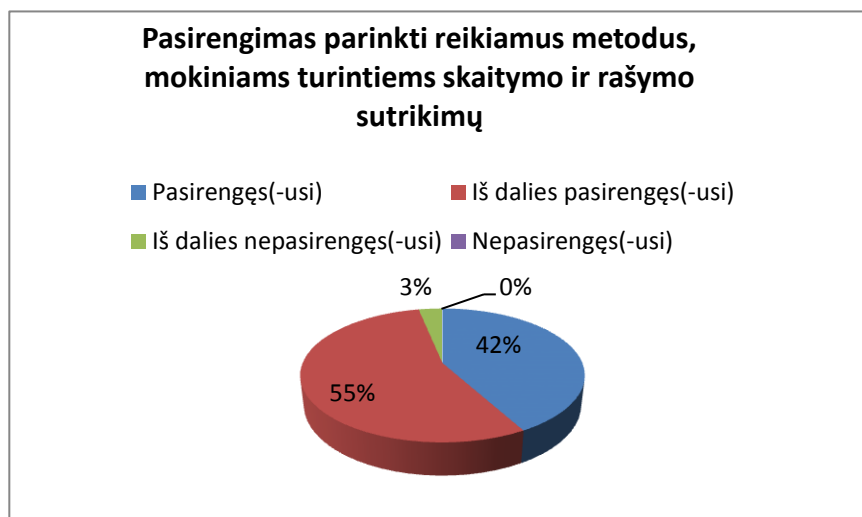
Remiantis tyrimo duomenimis, tiriamosios pedagogės teigia, jog vaikams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų, dažniausiai būdinga tai, kad mokiniai netaiko rašybos taisyklių (M=3,22); skaito nesklaidžiai (M=3,19); sunkiai supranta teksto prasmę (M=3,07); nemėgsta skaityti ir bando išvengti to (M=3,07); pakartoja, praleidžia, sukeičia vietomis raides (M=3,02). Kitos pedagogės teigia, kad mokiniams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų, dažnai būdinga tai, kad vaikai nemėgsta rašyti ir bando išvengti to (M=2,97); skaito skiemenuodami su daugybe klaidų (M=2,94); sunkiai pradeda rašyti (M=2,85); dažnai brauko (2,83); rašo neįskaitomai (M=2,70); ilgai dvejoja prieš perskaitydamas žodį (M=2,58); skaito paraidžiui (M=2,41). Tačiau mokytojos teigia, kad vaikai, turintys skaitymo ir rašymo sutrikimų, retai praleidžia, neteisingai perskaito ar pakeičia žodžius (M=1,54). Taigi galima daryti išvadą, kad mokytojos geba atpažinti

skaitymo sutrikimui būdingus bruožus (nesklandus skaitymas, sunkiai suprantama teksto prasmė, vengimas skaityti) ir rašymo sutrikimui būdingus požymius (rašybos taisyklių netaikymas; raidžių pakartojimai, praleidimai, sukeitimai vietomis, kuris literatūroje minimas, kaip vienas iš pagrindinių rašymo sutrikimo bruožų).

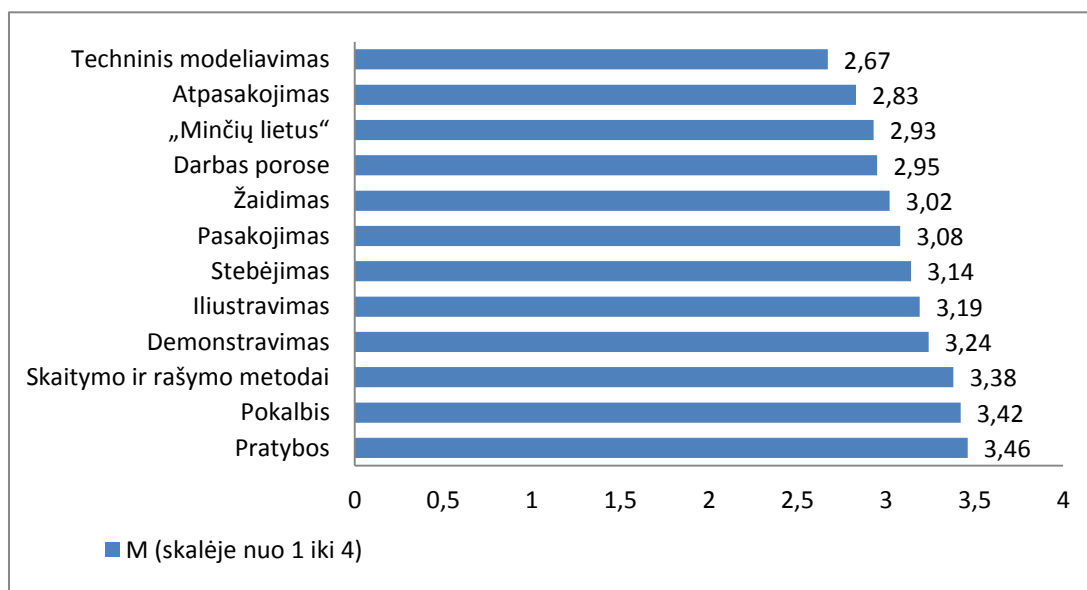
10 pav. Sunkumai, su kuriais susiduria mokytojos, ugdydamos mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų (N=96)

Pradinių klasių mokytojos, ugdydamos mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, dažniausiai susiduria su teksto suvokimo užduočių parengimo (N=2,53); rašymo strategijų taikymo (N=2,51); mokinio įtraukimo į bendrą klasės veiklą (N=2,47); diferencijuotų užduočių parengimo (N=2,44) bei vaizdinių priemonių parengimo (N=2,38) sunkumais. Tačiau, kaip matoma tyrimo rezultatų diagramoje, mokytojos rečiau susiduria su tinkamų tekstų skaitymui parinkimo (N=2,30) ir užduoties instrukcijų parengimo (N=2,27) sunkumais. Likusios pedagogės teigia, kad retai susiduria su ugdymo sunkumais, rengdamos rašybos taisyklių atmintinę (N=1,99); taikydamos įvairius mokymo metodus (N=1,95) ir parinkdamos rašymo priemones (N=1,80). Pastebėta, kad teksto suvokimo užduočių parengimas ir rašymo strategijų taikymas yra vieni dažniausiai pasitaikančių sunkumų, su kuriais susiduria pradinių klasių mokytojos. Tai leidžia daryti išvadą, kad mokytojos susiduria su specifiniais skaitymo ir rašymo sutrikimo sunkumais.

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pasirengimą parinkti reikiamus mokymo metodus, mokiniam turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų (N=93)

Pedagogai, kurių klasėse yra ugdomi mokiniai, turintys skaitymo ir rašymo sutrikimų, privalo gebėti taikyti tam tikrus mokymo metodus pamokų metu. Tikslingas metodų taikymas užtikrina mokymosi rezultatų efektyvumą. Remiantis diagramos duomenimis, galima teigti, kad dauguma (55%) pradinė klasių mokytojų yra tik iš dalies pasirengusių taikyti reikiamus mokymo metodus. Kiek mažesnė dalis (42%) pedagogų teigia, kad yra pasirengusios taikyti reikiamus metodus, o pati mažiausia dalis (3%) mokytojų yra iš dalies nepasirengusios taikyti ugdymo metodų mokiniams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų. Teigiamas aspektas tas, kad nė viena iš pedagogų, dalyvavusių tyrime, neatsakė, kad yra nepasirengusios taikyti reikiamų mokymo metodų, ugdydamos mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų.

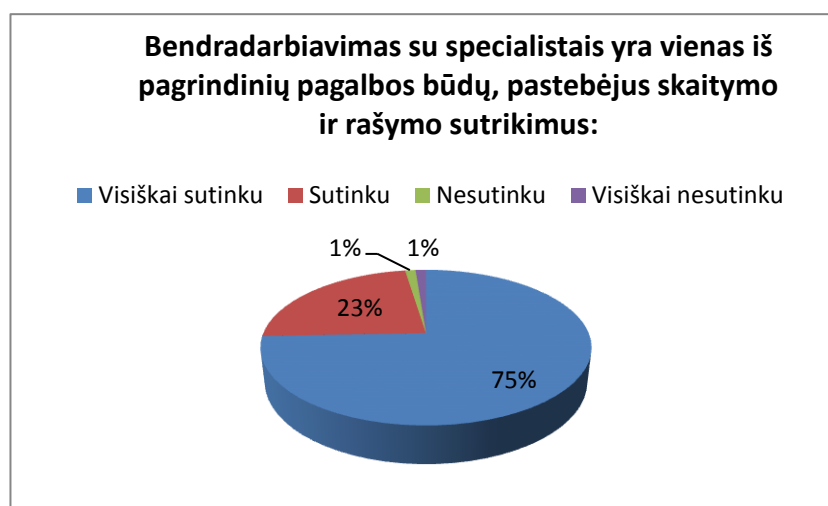
12 pav. Mokymo metodų taikymas lietuvių kalbos pamokose (N=96)

Tyrimų duomenys atskleidė, kad didžioji dalis pedagogų dažniausiai naudoja pratybų (M=3,46); pokalbio (M=3,42) bei skaitymo ir rašymo (M=3,38) metodus. Rečiau taiko demonstravimo

(M=3,24); iliustravimo (M=3,19); stebėjimo (M=3,14); pasakojimo (M=3,08); žaidimo (M=3,02); darbo porose (M=2,95) metodus ir rečiausiai pedagogų taikomi „Minčių lietaus“ (M=2,93); atpasakojimo (M=2,83) ir techninio modeliavimo (M=2,67) metodai. Galima daryti išvadą, kad pedagogės, ugdydamos mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, lietuvių kalbos pamokose dažniau taiko vaizdinius ir žodinius mokymo metodus nei aktyviusius metodus. Taigi galima teigti, kad mokytojos vis dar mieliau renkasi tradicinius metodus.

2.5. Pradinių klasių mokytojų teikiamos pagalbos būdų tyrimo rezultatai

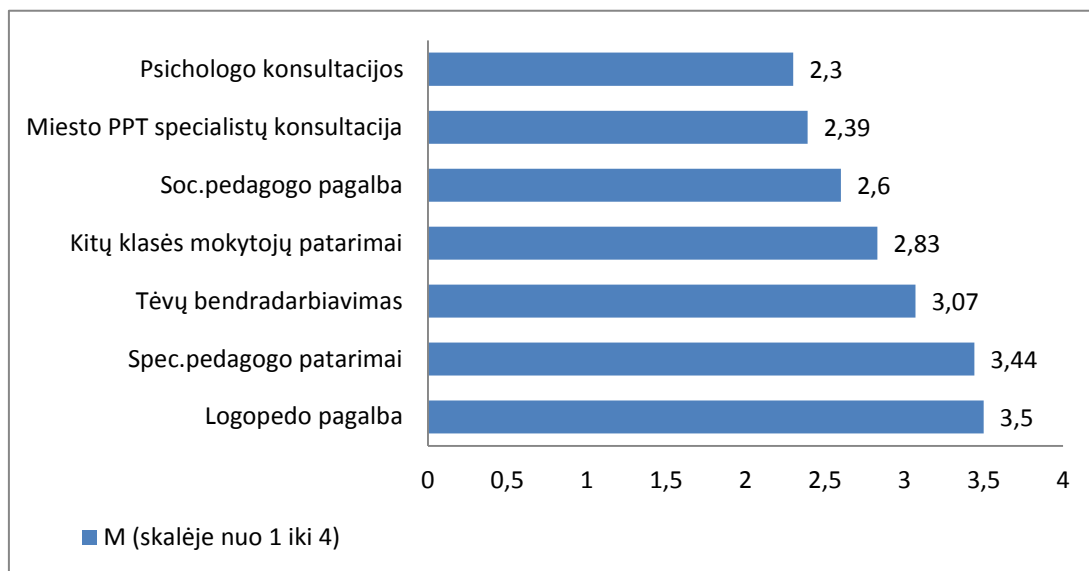
Siekiant įvertinti pedagogių pasirengimą ugdyti mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, būtina žinoti apie teikiamos pagalbos būdus. Todėl buvo paprašyta tyrime dalyvavusių mokytojų atsakyti, koks jų požiūris į bendradarbiavimą su specialistais, kokios pagalbos sulaukia veiksmingam darbui su mokiniais, turinčiais skaitymo ir rašymo sutrikimų, ir ko pasigenda ugdydamos mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų. Duomenys pateikti apie tyrime dalyvavusių respondentų teikiamos pagalbos būdus (žr. 13 – 15 pav.).

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal požiūrį bendradarbiauti su specialistais, pastebėjus skaitymo ir rašymo sutrikimus (N=82)

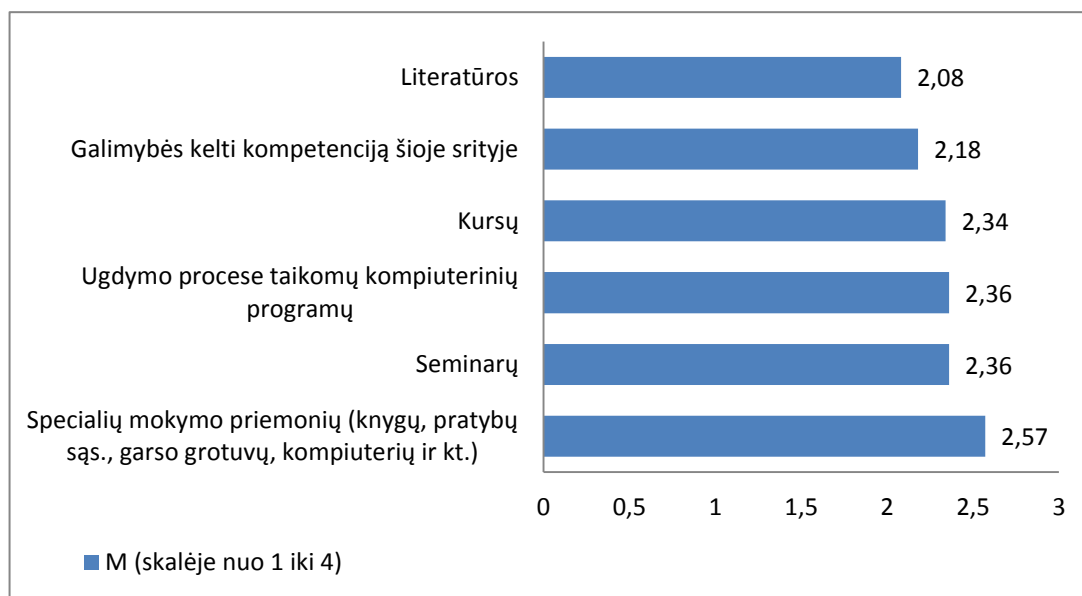
Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad vyrauja teigiamas pradinių klasių mokytojų požiūris į bendradarbiavimą su specialistais, kaip vienu iš pagrindinių pagalbos būdų, pastebėjus mokinių skaitymo ir rašymo sutrikimus. Didžioji dalis (75%) apklaustųjų pedagogių net neabejoja ir visiškai sutinka, kad bendradarbiavimas su specialistais yra vienas iš pagrindinių pagalbos būdų. Mažesnę dalį (23%) pedagogių sutinka su minėtu teiginiu. Pati mažiausia dalis (1%) mokytojų nesutinka ir tokia pat dalis (1%) pedagogių visiškai nesutinka su teiginiu, jog bendradarbiavimas su specialistais yra vienas iš pagrindinių pagalbos būdų pastebėjus skaitymo

ir rašymo sutrikimus. Į pateiktą klausimą dar 14 tiriamųjų neatsakė ir nepasidalino savo nuomone apie požiūrį į bendradarbiavimą su specialistais.

14 pav. Teikiamos pagalbos būdai, mokiniams, turintiems skaitymo ir rašymo sutrikimų(N=96)

Norint užtikrinti mokinių, turinčių tam tikrų sutrikimų ar sunkumų, sėkmingą ugdymo procesą, yra labai svarbus komandinis darbas, bendradarbiavimas ir pagalbos sutelktumas. Remiantis tyrimo duomenimis, išryškėjo du pagrindiniai pagalbos šaltiniai, iš kurių mokytojos susilaukia tam tikrų konsultacijų ir patarimų. Pedagogių teigimu, jos visada sulaukia logopedo pagalbos ($M=3,50$) ir specialiojo pedagogo patarimų ($M=3,44$). Kita dalis pedagogių teigia, kad dažnai bendradarbiauja su mokinių tėvais/globėjais ($M=3,07$), kitų klasių mokytojomis ($M=2,83$), taip pat sulaukia socialinio pedagogo pagalbos ($M=2,60$). Tačiau likusiųjų tiriamųjų dalis teigia, kad retai sulaukia miesto PPT specialistų patarimų ($M=2,39$) ir psichologo konsultacijų ($M=2,3$). Taigi galima daryti išvadą, kad pradinių klasių mokytojos visada sulaukia pagalbos iš bendrojo lavinimo mokykloje esančių specialistų (logopedo ir specialiojo pedagogo), kurių darbas yra susijęs su skaitymo ir rašymo sutrikimų specifika.

15 pav. Pagalbos būdai, kurių pasigendama ugdymo procese, dirbant su mokiniais, turinčiais skaitymo ir rašymo sutrikimų (N=96)

Remiantis išanalizuotais tyrimo rezultatų duomenimis, tiriamosios pedagogės iš paminėtų atsakymo variantų, kaip dažniau pasigendančių pagalbos būdų, pasirinko ugdymo procese taikomų specialių mokymo priemonių (knygų, pratybų sąsiuvinėjų, garso grotuvų, kompiuterių ir pan.) (M=2,57). Kita respondenčių, ugdančių mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, dalis retai pasigenda seminarų (M=2,36); ugdymo procese taikomų kompiuterinių programų (M=2,36); kursų (M=2,34); galimybės kelti savo kompetenciją, skaitymo ir rašymo sutrikimų tematika (M=2,18) ir visai nepasigenda literatūros (M=2,08). Kadangi rezultatų vidurkiai gana neaukšti, tai lyg rodo tendenciją, kad mokytojoms pagalbos beveik netrūksta. Taip pat pastebėta, kad seminarai ir kursai yra rečiau paminėti trūkstamos pagalbos būdai. Tyrimo metu paaiškėjo dar viena mokytojų nuomonė – seminarų ir kursų nepasigenda, nes daugelyje jų dalyvavo ir nieko naujo neišgirdo, todėl remiasi savo žiniomis, jausmais ir intuicija. Taigi būtų galima daryti tokią prielaidą, kad pedagogėms labiau trūksta tik tam tikrų kompensacinių ugdymo procese taikomų mokymo priemonių, nes savo turimomis žiniomis bei įgytomis profesinėmis kompetencijomis pasitiki.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, jog pradinių klasių mokytojos kiekvienais metais ugdo mokinius, turinčius skaitymo ir rašymo sutrikimų, o mokinių vienokius ar kitokius šių sutrikimų bruožus pastebi jau nuo 1-2 klasės. Ugdydamos šiuos mokinius pedagogės dažniausiai taiko bendrąsias ir pritaikytas ugdymo programas. Taip pat geba atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus bei būdingus tiems sutrikimams požymius: nesklaidų skaitymą, rašybos taisyklių netaikymą, sunkiai suprantamą teksto prasmę, raidžių pakartojimą, praleidimą, sukeitimą vietomis, vengimą skaityti. Pedagogės dažniausiai susiduria su teksto suvokimo

parengimo, rašymo strategijų taikymo, mokinio įtraukimo į bendrą klasės veiklą, diferencijuotų užduočių parengimo sunkumais. Pradinių klasių mokytojos yra iš dalies pasirengusios taikyti mokymo metodus ir dažniausiai taiko pratybų, pokalbio bei skaitymo ir rašymo metodus. Bendrojo lavinimo mokyklų pedagogės visiškai sutinka, kad bendradarbiavimas su specialistais yra vienas iš pagrindinių pagalbos būdų, pastebėjus mokinio skaitymo ir rašymo sutrikimus. Jos visada kreipiasi ir sulaukia pagalbos iš logopedo ir specialiojo pedagogo, tačiau ugdymo procese dažnai pasigenda specialių mokymo priemonių (knygų, pratybų sąsiuvinų, garso grotuvų ir pan.).

Išvados

1. Remiantis moksline literatūra išsiaiškinta, kad skaitymo sutrikimas yra gebėjimo skaityti sutrikimas, kurį lemia specifinė galvos smegenų žievės zonų, atsakingų už skaitymą, disfunkcija. Rašymo sutrikimas – neurologinis rašymo sutrikimas, dėl kurio asmuo patiria sunkumų formuodamas raidžių geometriją arba rašydamas apibrėžtoje plokštumoje. Viena iš pagrindinių priežasčių – nepakankamas sakininės kalbos išsivystymas, apimantis fonetiką, leksiką, semantiką ir kalbos gramatinę sandarą.
2. Remiantis empirinio tyrimo rezultatais išaiškėjo, kad pradinių klasių mokytojos žino, jog skaitymo ir rašymo sutrikimai pasireiškia žodžių iškodavimo sunkumais ir jų struktūros iškreipimais. Dažniausiai taiko bendrąsias ir pritaikytas ugdymo programas, tačiau trūksta žinių apie sutrikimų klasifikaciją.
3. Nustatyta, kad pedagogės pasirengusios atpažinti skaitymo ir rašymo sutrikimus, gebėdamos įvardyti skaitymo sutrikimui būdingus bruožus (nesklandus skaitymas; sunkiai suprantama teksto prasmė; vengimas skaityti) ir rašymo sutrikimui būdingus požymius (rašybos taisyklių netaikymas; raidžių pakartojimai, praleidimai, sukeitimai vietomis). Tačiau pedagogės tik iš dalies pasirengusios taikyti reikiamus mokymo metodus – visada taiko pratybų, pokalbio bei skaitymo ir rašymo metodus. Dažnai susiduria su specifiniais skaitymo ir rašymo sutrikimo sunkumais.
4. Pedagogės bendradarbiauja su specialistais ir bendradarbiavimą laiko kaip vieną iš pagrindinių pagalbos būdų. Visada sulaukia pagalbos iš bendrojo lavinimo mokykloje esančių specialistų (logopedo ir specialiojo pedagogo), kurie turi profesinę kompetenciją darbui su mokiniais, turinčiais skaitymo ir rašymo sutrikimų. Savo turimomis žiniomis bei įgytomis profesinėmis kompetencijomis mokytojos pasitiki, bet jaučia, tam tikrų kompensacinių ugdymo procese taikomų mokymo priemonių, trūkumą.

Literatūra

1. Ambrukaitis, J. (2005). *Specialiojo ugdymo kaitos bruožai*. Mokslo taikomasis leidinys. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ambrukaitis, J. (2006). *Vaikų, turinčių mokymosi sunkumų, kalbinis ugdymas I-IV klasėse*. Mokomoji knyga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Bitinas, B (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: „Kronta“.
4. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas. Vilnius: „Tyto alba“.
5. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Galkienė, A., Cijūnaitienė, A. (2007). Mokymo metodų taikymo veiksmingumas ir populiarumas. *Pedagogika*, 87, 77-85.
7. Geležinienė, R., Vasiliauskienė, L., Vyšniauskienė, A. (2010). *Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams*. http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_metodines_rekomendacijos_Mokomes_kartu.pdf (žiūrėta 2015-03-31).
8. Giedrienė, R. (2011). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
9. Jakimavičienė, E. (2000). *I-IV klasių mokinių rašymo sutrikimų šalinimas*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.
10. Jovaiša, L., Vaitkevičius, J. (1989). *Pedagogikos pagrindai 2*. Kaunas: Šviesa.
11. Kalbinis ugdymas. (2008). Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Vilnius. http://www.upc.smm.lt/suzinokime/bp/failai/pradinio_u_2008-09-29.pdf (žiūrėta 2015-02-28).
12. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. Šiauliai: Lucilijus.
13. Kielaitė, R. (2013). *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*. Šiauliai: Lucilijus.
14. Kišonienė, R., Dudzinskienė, R. (2007). *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimas. Rekomendacijos mokytojams, ugdantiems skirtingų poreikių ir gebėjimų mokinius*. http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas_pagrindinis_ugdymas_spec/Knyga_apie_individualizav.pdf (žiūrėta 2015-03-08).
15. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011-07-13 įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų

- ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas” 1 priedas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404013&p_query=&p_tr2=
(žiūrėta 2015-03-02).
16. Lipnevičienė, G., Tonkuvienė, M., Šilėnienė, B. (2007). Būsimųjų pradinių klasių mokytojų kompetencijų vertinimas. *Mokytojų rengimas XXI amžiuje: pokyčiai ir perspektyvos*: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga (p.26 – 31). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  17. Marcelionienė, E. (2012). Kalbos ugdymo integracija pradiniam skaitymo ir rašymo mokymo etape: teorinis aspektas. *Pedagogika*, 108, 78-85.
  18. Miltenienė, L., Melienė, R., Kairienė, D. (2013). Specialistų kompetencija dirbti su mokiniais, turinčiais specifinių mokymosi sutrikimų. *Specialusis ugdymas*, 1 (28), 73-96.
  19. O’regan, F.J. (2007). *ADHD 2nd edition*. London: Continuum.
  20. Ozolaitė, V. (2000). Pedagogų bendruomenės santykiai ir jų pokyčiai. *Specialusis ir socialinis ugdymas (tarptautinis aspektas)*, 13-16.
  21. Pečiuliauskienė, P., Barkauskaitė, M. (2011). *Pedagoginės praktikos mokykloje vadovas*. Vilnius: Edukologija.
  22. Petty, G. (2006). *Šiuolaikinis mokymas*. Praktinis vadovas. Vilnius: „Tyto alba“.
  23. Pileckaitė-Markovienė, M., Nasvytienė, D., Bumblytė, D. (2004). *Vystymosi psichologija. Vaikystė*. Vilnius: Enciklopedija.
  24. Pobrein, V. (2006). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, skaitymas ir literatūrinis ugdymas II-IV klasėse*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  25. Pukinskaitė, R. (2006). *Vaikų skaitymo sutrikimai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
  26. Reid, G. (2007). *Dyslexia*. London: Continuum.
  27. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
  28. Thompson, J. (2010). *The essential guide to understanding special educational needs*. Harlow: Longman Pearson.
  29. Tomėnienė, L., Grikienė, S. (2001). Kaip padėti specialiųjų poreikių vaikui įveikti rašybos sunkumus. *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas*, 188-192.
  30. Unčiūrys, J. (2001). Sutrikusios kalbos pirmaklasių rašymo ypatybės. V. Rajeckas (Red.). *Pedagogika*, Nr. 55, psl. 119-122. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
  31. Vaitkevičiūtė, V. (2002). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
  32. Zambacevičienė, E. P. (2006). *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

PRIEDAI